

Vereniging voor Natuur
& Vogelbescherming
Noordwijk

de Strandloper

foto: René van Rossum

58e jaargang • nummer 2

juni 2026

Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk

Bestuur

G. Schwarz (Gerhard), voorzitter, De la Bassecour Caanstraat 137 2201 MV Noordwijk 0653802316
voorzitter@strandloper.nl

H. Oltheten (Hanneke), secretaris, Bronckhorststraat 67, 2201 KV Noordwijk 0612469065
secretaris@strandloper.nl

R.F.M. Sluijs (Robert), penningmeester, 0647114354, penningmeester@strandloper.nl

A. Marijnīs (Annelies), 071-4025425

A.C. de Willigen-Lindhout (Annet), Wilhelminastraat 30, 2201KC Noordwijk annetdewilligen@live.nl

J. Scholten (Johan), Kerkstraat 64, 2211 RL Noordwijkerhout jenjscholten@ziggo.nl

Ledenadministratie

Contributie € 10,- (minimaal) per jaar.

Rekeningnummer: NL23TRIO0320865924 t.n.v. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk.

Bij de eerste Strandloper van het nieuwe jaar wordt een verzoek tot contributiebetaling meegestuurd.

Adreswijzigingen en aanmelden nieuwe leden: R.F.M. Sluijs, 0647114354, penningmeester@strandloper.nl

De Strandloper

De Strandloper is het kwartaalblad van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk.

Oplage: 610 exemplaren.

Redactie: H. de Bruijn, C. Erkelens, G. Hageman, W.J. Kuijper en C.M.J. Verweij.

Inleveren kopij: Stakman Bossestraat 68, 2203 GL Noordwijk

of via E-mail: keeserkelens@hotmail.com of redactie@strandloper.nl

Homepage vereniging: <https://www.strandloper.nl>

Het laatstverschenen nummer van de Strandloper en oude nummers zijn ook te downloaden vanaf onze website en in te zien op natuurtijdschriften.nl

Jan Verwey Natuurcentrum

Het Jan Verwey Natuurcentrum is gevestigd in de bibliotheek van Noordwijk, Zilverschoon 20, 2201 SX Noordwijk. Onze uitgebreide natuurbibliotheek, die regelmatig wordt aangevuld met nieuwe uitgaven, heeft hier ook een plaats gekregen. Informatie over de natuur in en rond Noordwijk wordt gegeven met behulp van informatiepanelen en informatieve stands.

Voor groepsbezoek (schoolklassen en dergelijke) is het centrum het gehele jaar geopend. Contactadres:

janverweycentrum@strandloper.nl

Het Natuurcentrum is verder geopend tijdens de inloopochtenden op iedere eerste zaterdag van de maand tussen 10.00 en 12.00 uur. Zie hiervoor ook de activiteitenagenda.

De Strandloper wordt gedrukt op FSC® gecertificeerd papier.

ISSN: 2589-2762 print

ISSN: 2589-2770 online

Sluitingsdatum inleveren kopij voor De Strandloper 58e jaargang nummer 3: zondag 16 augustus 2026

Niets uit dit tijdschrift, met uitzondering van korte citaten, mag worden gereproduceerd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in welke vorm dan ook, zonder schriftelijke toestemming van het bestuur van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk

Inhoud:

Voorplaat: Kleine Plevier, <i>Foto: René van Rossum</i>	pag. 1
Activiteitenagenda, <i>Bestuur</i>	pag. 4
Bestuursmededelingen en Excursieverslagen, <i>Bestuur</i>	pag. 6
In memoriam Arie Cramer (1927 - 2026), <i>Jelle van Dijk</i>	pag. 12
Aankondiging Vogelweekend 2026, <i>Excursiecommissie</i>	pag. 12
Nieuw in de Jan Verwey Bibliotheek, <i>Jelle van Dijk</i>	pag. 13
<ul style="list-style-type: none">Jelle van der Helm & Henk Wijkhuizen 2025. Het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. De stilte der natuur heeft veel geluiden.Kok van Herk 2025. Handboek Nederlandse Flora.	
Empathie bij “mijn” Torenvalken? <i>George Hageman & Gerhard Schwarz</i>	pag. 15
Tekenen van herstel na afname Damherten? Broedvogel-ontwikkelingen in de zuidelijke AWD, <i>Leo Schaap</i>	pag. 17
Een overdosis Zearend, <i>Rob de Mooij</i>	pag. 22
Galerie, <i>Piet-Chris van Dijk</i>	pag. 24
Cadeautje van de Bultrug aangespoeld, <i>Bram Langeveld, Cilka Maas & Mark Bosselaers</i>	pag. 26
Wadwachter op Richel, <i>Tessa Yanover</i>	pag. 28
Herbarium Frisicum: toevluchtsoord voor botanisch erfgoed, <i>Jelle van Dijk</i>	pag. 30
Macro-nachtvlinders in Noordwijk-Binnen in 2025, <i>Hein Verkade</i>	pag. 31
Waarnemingen januari februari maart 2026, Peter Spierenburg	pag. 38
Werkgroepen juni 2026	pag. 46

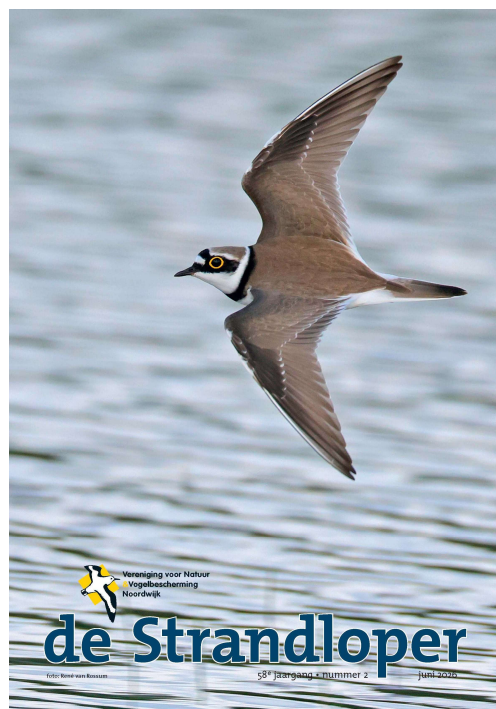
Bij de voorplaat:

Kleine Plevier

Foto: René van Rossum

Op het strand zijn in de trek tijden wel eens groepjes Bontbekplevieren te zien. Voor een Kleine Plevier moet je juist niet op het strand zijn. Deze soort is te vinden op allerlei schaars begroeide terreinen zoals nog niet in gebruik genomen bouwlocaties en bedrijventerreinen. Ook nieuwe natuurterreinen met ondiepe poelen en slikranden trekken Kleine Plevieren aan. Dat was bijvoorbeeld het geval op 20 april van dit jaar toen René van Rossum op Lentevreugd bij Wassenaar de Kleine Plevier tegenkwam. In de duinen broedt soms een Kleine Plevier als door werkzaamheden en veel regenval een vochtige vallei is ontstaan zoals op de Oude Golf in 2025. Buiten het duingebied zijn elk jaar wel enkele paartjes te vinden in de bollen velden. Daarbij zoeken ze de braakliggende percelen op. Het nest is een simpel kuiltje met hoogstens wat schelpen en strootjes. Daarin worden vier eitjes gelegd. De jongen zijn echte nestvlinders en moeten zich meteen zelf zien te redden. De oudervogels zijn er alleen voor het verjagen van predatoren en het laten schuilen tussen de buikveren bij kou en regen. Het broeden op braakliggend bollenland heeft grote risico's. Een perceel dat in begin april bij terugkeer uit Afrika er geschikt uitziet, kan enkele weken later worden ingeplant met lelies. Het planten van de lelies betekent het einde van zo'n broedpoging. Slechts een enkele keer wordt een tweede poging gewaagd op een ander nog wel braakliggend perceel. Ook is vastgesteld dat de Kleine Plevier een keer op het dak van de Rijnsburgse veiling broedde. Of de jongen daar genoeg voedsel vonden om het uitvlieg stadium te bereiken, is niet bekend.

Jelle van Dijk

Activiteitenagenda

Inloopochtenden

De inloopochtenden zijn iedere 1e zaterdag van de maand van 10 tot 12 uur in het Jan Verwey Natuurcentrum, Zilverschoon 20, Noordwijk. Iedereen is welkom voor een kop koffie of thee en een praatje.

Zaterdag 4 juli 2026

Zaterdag 1 augustus 2026

Zaterdag 5 september 2026

Jeugd natuurclub

De activiteiten van de Jeugd natuurclub zijn bestemd voor kinderen van 6-12 jaar, tenzij anders vermeld. Je hoeft geen lid te zijn. Deelnemen is mogelijk na aanmelden via het e-mailadres: jeugd natuurclub@strandloper.nl. Je krijgt een e-mail ter bevestiging. In verband met de maximale groeps grootte is het helaas niet mogelijk deel te nemen zonder aanmelding vooraf! Tijdens de activiteiten worden soms foto's gemaakt, bedoeld voor publicatie op de website of in de Strandloper. Als u er bezwaar tegen heeft dat uw kind herkenbaar in beeld komt, gaarne melden aan de fotograaf. Denk aan de stempelkaartactie: bij deelname aan een jeugdactiviteit krijg je een stempel op je stempelkaart. Bij een volle stempelkaart mag je een cadeautje uitzoeken in het Jan Verwey Natuurcentrum tijdens de inloopochtend op iedere eerste zaterdag van de maand, tussen 10 en 12 uur.

Komende activiteiten:

Strandvondsten - foto: Frank-Peter Scheenstra

Strandjutten (jeugdactiviteit)

Zaterdag 11 juli 2026 Tijd: 9.30 – 10.30 uur

Locatie: Boothuis KNRM, Bosweg 1 Noordwijk

Strandjutters zijn altijd op zoek naar bijzondere schatten van de zee. Dit kunnen schelpen en krabben zijn, maar ook roggeneieren of sepia. Helaas ligt er ook afval op het strand zoals plastic. De natuurlijke schatten gaan we op naam brengen met zoekkaarten. Het plastic en ander afval nemen we mee, zo maken we het strand mooi schoon! Ga je mee jutten?

Op zoek naar zeediertjes (jeugdactiviteit)

Zaterdag 29 augustus 2026 Tijd: 10.00 – 11.30 uur

Verzamelaarsplaats: Parkeerplaats Kon. Astridboulevard, strandafrit 5. Ga mee op zoek naar zeediertjes: garnalen, visjes, heremietkreeftjes, krabbetjes en nog veel meer!

Op zoek naar zeediertjes - foto: Luzia Engesser

Voor het eerste deel neem je zelf een garnalennetje mee en ga je daarmee vissen. In het tweede deel gaan we gezamenlijk aan de slag met een kornet/sleepnet. Voor emmers en reservenetjes wordt gezorgd.

Excursiecommissie

Het algemene e-mailadres voor informatie over of aanmelden voor de excursies is: excursies@strandloper.nl. Bij auto-excursies wordt ervan uitgegaan, dat de chauffeurs een inzittenden-verzekering hebben. Tijdens excursies worden foto's gemaakt, die gepubliceerd worden op de website en in de Strandloper. Als u er bezwaar tegen heeft om herkenbaar in beeld te komen, wilt u dit dan aan de fotograaf melden?

Komende excursies

De Blink – foto: Jelle van Dijk

De Blink - Noordwijk

Zondag 19 Juli 2026 Tijd: 09:00 - 12:00 uur

Plaats: Parkeerplaats tegenover de Stayokay / Kapelleboslaan

Frank-Peter neemt ons mee voor een wandeling in een uniek stukje duingebied, dat normaal niet toegankelijk is. Een duingebied met stuifkuilen, zandduinen en duindoornstruweel waar de natuur alleen het werk doet, een uitgelezen terrein voor bijvoorbeeld de Zandhagedis.

Voor deze excursie geldt een maximum van 15 personen en gezien het karakter van dit gebied moet je goed ter been zijn.

Opgeven bij Frank-Peter Scheenstra via excursies@strandloper.nl

Pontje naar de Sophiapolder – foto: Cilka Maas

Sophiapolder - Hendrik Ido Ambacht

Zondag 16 Augustus 2026 Tijd: 10:30 – 17:00 uur

Plaats: vertrek vanaf parkeerterrein Duinwetering
Een natuurgebied dat onder invloed staat van eb en vloed, waardoor slikplaten ontstaan die weer een grote aantrekkingskracht hebben op vogels.

We worden met een gratis voetveer overgezet, deze vaart vanaf 12:00 uur.

Opgeven bij Johan Scholten via excursies@strandloper.nl

Vogelweekend 2026 - Lauwersmeer

Zoals bekend organiseren we elk jaar het Waddenweekend. Dit jaar is er voor gekozen om, in plaats van een Waddeneiland, het Lauwersmeer te bezoeken. We zijn het **weekend van 4-6 September** te gast bij Groepsaccommodatie Robersum, Pantserweg 5, 9975 VZ te Vierhuizen. Verdere informatie in deze Strandloper.

Opgeven zie <https://www.strandloper.nl/excursies/4-6-september-2026-vogelweekend-2026/>

Lezingen:

De Grutto van dichtbij

Vrijdag 25 september 2026 Tijd: 20:00 uur

Over de Grutto is de laatste jaren veel geschreven. Door zijn prachtige verschijning en opvallende levenswijze wordt hij niet voor niets “koning der weidevogels” genoemd.

Maar deze koning van het platteland gaat in een rap tempo achteruit. In deze lezing komt de Grutto in al zijn facetten aan bod. **Astrid Kant** vertelt over de trek, zijn broedgedrag, zijn kuikens en natuurlijk de bescherming. Het moet mogelijk zijn de achteruitgang van de Grutto een halt toe te roepen.

Kortom een lezing voor een ieder die de Grutto een warm hart toedraagt.

Nationaal Park Zuid-Kennemerland

Vrijdag 30 oktober 2026 Tijd: 20:00 uur

Jelle van der Helm en **Henk Wijkhuisen** vertellen in een lezing over het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. In december 2025 hebben Jelle en Henk een boek uitgebracht over dit gebied. De auteurs hebben al meer dan een halve eeuw in dit gebied rondgestruind en zijn in 1975 op 15 jarige leeftijd gestart met het inventariseren van broedvogels.

In het boek worden onder meer alle broedvogels van het park beschreven, ondersteund door prachtige foto's. Maar ook de enorme rijkdom aan planten, paddenstoelen en insecten heeft een plek gekregen in het boek. Verder wordt er veel aandacht gegeven aan de historie van het gebied en de invloed van de mens de afgelopen eeuwen op de ontwikkeling van dit duingebied. **Zie ook de boekbespreking verder in deze Strandloper.**

Insecten in de Noordduinen

Vrijdag 27 november 2026 Tijd: 20:00 uur

Peter de Knijff houdt een lezing over de insecten van de Noordduinen van Noordwijk. De foto laat een Negentienstippelig lieveheersbeestje zien.

Grutto – foto: Astrid Kant

Bestuursmededelingen

Algemene Ledenvergadering 27 maart 2026

Tijdens de ALV heeft Gab de Croock met instemming van de 40 aanwezige leden de voorzittershamer doorgegeven aan Gerhard Schwarz. Gab is 7 jaar met hart en ziel voorzitter geweest en is de laatste 2 jaar, naast zijn voorzitterschap, intensief bezig geweest met het boek De Noordduinen van Noordwijk. Het werd tijd om nu meer van zijn pensioen te gaan genieten. Een greep uit de belangrijkste wapenfeiten van Gab: het plan Watersnip (wat nu eindelijk daadwerkelijk uitgevoerd gaat worden na jaren overleg), het samen met Stichting Duinbehoud afsluiten van een convenant met de Noordwijkse Golfclub over het plan voor de renovatie van de golfbaan en herstel van de natuur, wat op dit moment uitgevoerd wordt; ook samen met Stichting Duinbehoud en met de Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland het beoordelen van het verbouwplan van het Atlantik Wall Museum, wat geleid heeft tot een aanpassing van de plannen, het opleiden van tuinambassadeurs in het Vinkeveld en de borrel met hapjes (kaas!) na afloop van de lezingenavond. Maar het allergrootste wapenfeit is toch wel het produceren van het boek “De Noordduinen van Noordwijk” geweest. Samen met Wim Kuijper en Jelle van Dijk heeft Gab hier heel wat uren werk in gestoken. Inmiddels zijn er ruim 500 boeken verkocht.

Overdracht van de voorzittershamer – foto: Annet de Willigen

Het bestuur is blij dat Gerhard de hamer heeft overgenomen. Gerhard is sinds 15 jaar lid van de VNVN, de laatste jaren meer actief. Hij vogelde en vogelt met collega's en vrienden regelmatig in de Zuid-Hollandse Delta. Hij was een periode verantwoordelijk voor het beheer van dit gebied. Gerhard heeft ruime bestuurlijke ervaring en vindt de VNVN een mooie, actieve vereniging waar hij zich enthousiast voor in wil zetten. Gab, bedankt voor jouw inzet de afgelopen jaren en Gerhard, veel succes met het voorzitterschap!

Gab zijn allerlaatste wapenfeit als voorzitter tijdens de ALV was het benoemen van Jaap Eisenga tot erelid als dank voor zijn jarenlange inzet onder andere voor de educatieve werkgroep.

Wij komen nog één bestuurslid te kort. Mocht je interesse hebben, stuur dan een mail naar secretaris@strandloper.nl.

Jaap Eisenga erelid van onze vereniging – foto: Gerhard Schwarz

60-jarig jubileum

Dit jaar bestaat de VNVN 60 jaar. Alhoewel geen officieel jubileum, gaan wij het toch vieren op 6 juni. Speciaal voor dit heuglijke feit organiseert de excursiecommissie een excursie in de Zeereep. De educatieve werkgroep heeft een slootjesexcursie voor de jeugd (zie website) georganiseerd. Daarna is er koffie of thee met taart in het Jan Verwey Natuurcentrum.

Voortgang Nestkastenfonds

Met enige regelmaat worden er mussenflats, gierwaluwkasten en bijenhôtels geplaatst bij leden. De bodem van het nestkastenfonds is nog niet in zicht, dus als u in aanmerking wil komen voor een nestkast en een advies op maat, stuur dan een mail naar secretaris@strandloper.nl. De voorwaarden kunt u lezen op <https://www.strandloper.nl/nieuws/nestkasten-actie/>. Dankzij een donatie beschikken wij ook over een aantal mezenkasten. Deze zijn gratis af te halen tijdens de inloopochtenden en de lezingenavonden. Er zijn nog geen verzoeken voor egelhuisjes binnen gekomen, maar ook dat is mogelijk.

Cursussen

De basiscursus zangvogels, dit jaar voor het eerst gegeven door Dini Thibaudier, Annemarie Struive en Hanneke Oltheten, was een succes. Er waren 33 deelnemers, die zowel de 3 theorie-avonden als de 3 excursies heel leuk en leerzaam vonden. Voor herhaling vatbaar, dus volgend jaar wordt de basiscursus zangvogels weer gegeven. Met dank aan de cursusleiding en alle gidsen.

Ook de cursus “Hoe heet die plant”, gegeven door Jelle van Dijk, was al snel helemaal volgeboekt met 22

deelnemers. Het blijkt nog best lastig om de juiste kenmerken van een plant dusdanig op foto vast te leggen dat een herkenningsapp zoals Obsidentify het redelijk betrouwbaar kan identificeren. Met de aanwijzingen van Jelle zijn de cursisten aan de slag gegaan en lukte het om Obsidentify zelfs het Ruig vergeet-mij-nietje 100% te laten herkennen. Of deze cursus volgend jaar weer gegeven gaat worden is op dit moment nog niet bekend.

plantencursus 2026 – foto: Hanneke Olheten

Donaties

Zoals u in de vorige Strandloper heeft kunnen lezen zijn er twee camera's aangeschaft ten behoeve van het kerkuilenproject van Mariska de Graaff. De camera hing

Activiteitenverslagen jeugdnatuurclub en educatieve werkgroep

Er zijn vijf nieuwe verrekijkers voor de jeugd aangeschaft, die direct in gebruik zijn genomen bij de weidevogelexcursies. De Bronckhorstschool is met twee klassen langs geweest in het Jan Verwey Natuurcentrum om uilenballen te pluizen. De activiteit bij de Nieuwkomersschool in Noordwijkerhout was een groot succes. Met ruim 80 kinderen zijn onder andere uilenballen geplozen, waarbij soms met handen en voeten gecommuniceerd moest worden, maar de kinderen en de leerkrachten vonden het geweldig!

Weidevogels spotten – foto: Peter Potters

nog geen dag en er waren al parende Kerkuilen te zien! De eerste eieren zijn inmiddels ook al gelegd.

Gemeente

Namens de VNVN heeft Leo Schaap deelgenomen aan de stakeholdersbijeenkomst over de nieuwe strandnota. Positief is dat er in de nieuwe strandnota meer nadruk gelegd gaat worden op duurzaamheid en bescherming van de natuur en de handhaving hierop. En dat er meer aandacht komt voor educatie en bewust gedrag op het strand.

Over het participatietraject met betrekking tot de Omgevingsvisie 2025 is nog geen nieuws te vermelden.

Noordwijkse dag van het strand

Net als vorig jaar is er ook dit jaar een Noordwijkse dag van het strand georganiseerd door de Groene Strand Community Noordwijk, waar de VNVN in participeert, op zaterdag 16 mei.

Atlantikwall Museum

De eerste werkzaamheden bij het Atlantikwall Museum zijn van start gegaan en wel het plaatsen van paddenschermen in de zeereep ten noorden van het museum. De VNVN, Stichting Duinbehoud en Stichting Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland zijn betrokken geweest bij het projectplan en wij worden goed op de hoogte gehouden van de vorderingen van de werkzaamheden. Mocht u toch zorgen of vragen hebben, dan kunt u een mail sturen naar secretaris@strandloper.nl.

Manda van Loenhout, net met succes de zangvogelcursus afgerond, heeft zich gemeld als nieuwe vrijwilliger. De educatieve werkgroep kan nog meer helpende handen gebruiken. Dus lijkt het je leuk om te helpen bij een van de activiteiten, neem dan contact op met janverweycentrum@strandloper.nl. Je hebt er geen specifieke kennis voor nodig. De enige voorwaarde is dat je het leuk vindt om met kinderen tussen de 6 en 12 jaar te werken.

Weidevogelexcursie (jeugd)

Peter Potters: Zaterdagochtend 11 april organiseerde onze Educatieve werkgroep voor de eerste keer een weidevogelobservatie voor kinderen. Ouders gingen ook mee, vanwege hun nieuwsgierigheid en interesse, maar ook vanwege de afstand, want vanuit Noordwijk gingen we naar de Lakenvelder Boerderij Boterhuispolder in Warmond. Zes kinderen deden uiteindelijk mee en zeven ouderen. Gastheer en boer Fernand ontving ons in zijn schuur met prachtige Lakenvelder koeien met koffie, thee en limonade en Peter, de begeleider van onze werkgroep, had stroopwafels meegenomen. Fernand vertelde uitgebreid over het ras Lakenvelder en het beheer van zijn kleinschalige en duurzame fokkerij van deze runderen. 's Zomers staan ze buiten in de wei en in de winter op stal. Op de boerderij wordt op een natuurinclusieve manier gewerkt, dat wil zeggen met oog voor biodiversiteit en weidevogels. Deze weidevogels hebben een kans in zijn

weilanden te nestelen en hun kuikens te laten opgroeien, omdat Fernand het gras niet maait in het broedseizoen en er daarom genoeg bloemen en planten groeien, die weer insecten aantrekken waar de vogels en hun kuikens van eten. Nadat de kinderen hun verrekijkers en vogelzoekkaarten hadden gekregen van Peter en Grietje, een andere begeleidster, en na een kort filmpje over weidevogels, liepen ze van de schuur naar het weideland. Door hun verrekijkers zagen ze allemaal Kieviten,

Grutto's en Tureluurs, zowel in de lucht als op de grond. Enkelen zagen ook Scholeksters. Natuurlijk waren er ook zwanen, allerlei soorten eenden en Hazen! De kinderen keken letterlijk hun ogen uit. Nina, een van de kinderen, bracht het paard en de pony van de stal naar de wei. Er werden ook wat uilenballen verzameld uit de stal. Boer Fernand werd op het eind bedankt voor zijn gastvrijheid en de drankjes. Zo was het een gezellige, leuke en leerzame ochtend.

Excursieverslagen

Landje van Gruijters bij Velsbroek

Zondag 22 maart 2026

Jules de Vries: Rond 8.00 uur vertrokken we met 16 personen voor een excursie naar "het landje van Gruijters" in Velsbroek, onder leiding van Jos Zonneveld. De startplaats was zeer symbolisch, want gelegen naast het Nortgho college. En een college zou het worden! Voor ons eeuwige beginners, Nel en Jules, is zo'n tocht altijd een tour met vele verrassingen, vooral omdat de meesten van onze club vogels veel eerder zien dan wij. Om het in vogeltermen te zeggen: we waren op pad met 14 paar arendsoegen!

Als relatieve buitenstaander valt ons op dat in zo'n gezelschap vogelaars een zekere hiërarchie zit. Dat zie je bij aankomst bij het landje, want bij het legen van de achterbakken van de auto's komen een paar respectabele Swarovski kijkers te voorschijn waar wij gedurende de tocht af en toe doorheen mochten kijken, als onze eigen verrekijkers niet ver genoeg reikten en dit onder het motto: "kijken, kijken, niet dragen".

Landje van Gruijters bij Velsbroek – foto: George Hageman

De echte hiërarchie blijkt met name uit de grootte van de lenzen op de foto toestellen, waarbij de regel wie de grootste heeft is de belangrijkste, ook hier opgeld doet: Voorzitter Gab draagt niet alleen de zware last van het voorzitterschap, maar tijdens deze tocht ook nog eens de last van veruit de grootste en dus zwaarste telelens. Ons respect voor Gab is weer gegroeid. Vanuit het parkeerterreintje gingen we een bochtje om en daar was het meteen volle bak raak: wat een vogels!! Prachtige Kluten die we van dichtbij konden bewonderen; de ogenschijnlijke kwetsbaarheid van de opwippende snavel, de fijne tekening langs de flanken, prachtig.

Daarbij voldoet deze vogel ook aan uiterst modern maatschappelijk gedachtegoed, want uitsluitend zwart-wit. Maar er was veel meer: Grutto's, Tureluurs, Grauwe Ganzen, Wintertalingen, heel veel Kokmeeuwen, die straks gaan broeden op het speciaal geprepareerde eiland. Daarnaast de Canadese Gans, de onvermijdelijke Nijlgans, de brutale allochtoon die door zijn groeiende aantal steeds minder welkom is, getuige de denigrerende opmerkingen die ik uit het gezelschap meende op te pikken. Langzamerhand bewogen we ons om het meertje. Onderweg Wilde Eend, Witte Kwikstaart, Meerkoeten, Rietgorzen en Tjiftjaffen scorend. Ook de Cetti's zanger was aanwezig, een vogel die volgens Gab in Zweden gewoon in de tuinen rondloopt en zowat de zaadjes uit je hand pikt (of zeg ik nu iets heel doms..??). Bij de woonboten hoorden en zagen we de Houtduif, Heggenmus, een Fuut zwom er in het water, de oren wijduit gespreid, maar helaas geen partner in de buurt. Wel een Kuifeend gezien, maar ja daar heeft zo'n Fuut niks aan. Waterhoentjes zaten elkaar het leven zuur te maken en Koolmeesjes en Pimpelmeesjes waren druk met zichzelf. In de verte zong luidkeels de Zanglijster. De Blauwe Reiger vloog plechtstatig over het water, de Aalscholver had het daarvoor te druk en vloog met uitgestrekte nek, ja naar waarheen eigenlijk? De Winterkoning was zelfs voor ons herkenbaar te horen door de heerlijke tussentriller, door Dineke er bij ons ingeramd en dus goed te onderscheiden van de Vink die op het eind trilt, wat dan weer - zelfde cursus van Dineke - de vinkenslag genoemd schijnt te worden. Goedgemutst, maar zonder muts, want het was bloedmooi weer en het werd steeds warmer, togen we verder. Sommigen beweerden een Buizerd gezien te hebben, terwijl George verzuchtte dat hij nog geen roofvogel had

Ruziënde Tureluurs – foto: Jan Hendriks

gezien. We kwamen aan bij een van de forten van de Hollandse waterlinie en daar dronken we koffie en aten we een boterham.

Daarna bogen we af richting auto. Maar onderweg ontvouwde zich nog een dieprietstafereel voor onze ogen. Twee Tureluurs, waarvan er één verwoede pogingen deed datgene bij de ander te verrichten, dat nodig is voor een nieuwe generatie. Maar de ander hield met de snavel de poot van de ene in ijzeren greep, waardoor enige vorm van bestijgen volstrekt onmogelijk was. Wel veel geklapper van de vleugels, en geblikker van snavels, om tureluurs van te worden. Desgevraagd wist Dineke met vele jaren ervaring in Zweden te bevestigen, dat partners aldaar elkaar eerst schriftelijk toestemming moeten vragen alvorens tot daden te komen, maar ja we leven hier in het rauwe Nederland.

Bij de auto aangekomen gingen we naar een volgende polder waar een vogelkijkhut was. Maar bij de parkeerplaats bij de ingang was ook een prachtige zitbank in de stralende zon. Daar konden we het zondige bestaan in het dierenrijk nog eens overdenken, onder genot van koffie en broodjes en door Jos uitgedeelde en zeer welkome zoetwaren.

Koffiepaauze – foto: George Hageman

Op naar de vogelhut. Daar beleefde ik mijn moment van absolute glorie toen ik als eerste een vogel in de wei zag, door mij aanvankelijk geduid als een Tureluur, maar ... nee die heeft geen gele poten. Het bleek uiteindelijk vrouwtje Kemphaan. Even verderop zat ook nog een Graspieper en in de verte vloog een Zilvermeeuw terwijl elders op het veld nog een paar Knobbelzwanen zich tegoed deden aan het malse gras. De Fazant liep parmantig door het veld, alsof er geen Vossen bestaan.

Bij de vogelhut zagen we nog drie Kemphanen, waarvan een met een mooie witte kraag. Dat waren er vier, en zowel Nel als ik hadden ervoor nog nooit één gezien. Dineke wist te vertellen dat er drie soorten mannetjes zijn: territoriale mannetjes, die op een stoeplaats een gebiedje verdedigen, de satellietmannetjes die door deze dominante geduld worden en dan ook nog de derde sekse, mannetjes die wat op een vrouwtje lijken, maar die dan toch stiekem de vrouwtjes bevruchten, aldus Gab. Waarschijnlijk ligt het allemaal wat genuanceerder, maar goed, daar zijn in de club andere mensen voor die dat met uiterste nauwkeurigheid kunnen beschrijven. Mij viel de gelijkenis op met de kemphanen in de gemiddelde kantoortuin, de enige soort die ik daarvoor al eens had gezien.

Veel wijzer en met een rozig gezicht van alle zon gingen we terug, niet voordat we een Kievit in het land zagen neerdalen en we uitgezwaaid werden door enkele Kauwen.

Een fantastische collegetour! Hartelijk dank aan de organisatoren aan wie dit verslag wordt opgedragen, met name Jos; en als het goed is, hebben jullie gedurende dit verslag 37 soorten kunnen constateren. Allemaal eerlijk gezien en/of gehoord!

Huys te Warmont

Zaterdag 18 April 2026

Frank-Peter Scheenstra: Dit landgoed in Warmont is zeer geschikt voor een mooie rustige wandeling en je kunt er genieten van de mooie plantjes en de vele vogelgeluiden in het voorjaar. De knoflookgeur van het Daslook was duidelijk te ruiken, maar als je het blad goed kneust van het Look-zonder-look dan kan je dezelfde geur waarnemen. De Groene Spechten lachten ons van twee kanten uit en een paartje Grote Bonte ging paren in de boom voor ons. Onder de bomen groeien allemaal kleine plantjes met hele kleine bloemetjes en op die van de klimop lijkende blaadjes: Klimopereprijs en om de 'speentjes' van het Speenkruid te kunnen zien is het nodig om deze met je handen uit te graven. De Pontische Azalea's verspreidden een zoete geur waar Smaragdlangsprietmotten op af kwamen. De 'bleu bells' van de Boshyacinten waren ook al uitgekomen en bij de sloot Oeverzegges met hun driekantige stengels. Het huis zelf is heel mooi opgeknapt en staat er weer stralend bij; langs de slotgracht lila Pinksterbloemen: de

Huys te Warmont – foto: Sakia van Welzen

waardplant voor het Oranjetipje. De Ronde Tuin Tersteeg heeft eveneens een flinke opknopbeurt gehad en hier zijn diverse stinzenplanten aangeplant. Het bankje hierachter geeft mooi uitzicht op de weidevelden met Hazen en onder het 'grutto-grutto' geroep dronken wij een kopje koffie in het zonnetje. Eigele Dotterbloemen en de enige vindplaats van de Gulden boterbloem in de streek waren het volgende op het programma; de laatste is te onderscheiden van de algemene Scherpe boterbloem door zijn lancetvormige bladeren en meteen uitvallende kroonbladeren. Verderop is een mooie laan gecreëerd van Haagbeuken, geen familie van de prachtige rode Beuk, op het Vogeleiland en bij de vijver de Gewone salomonszegel in bloei.

Vervolgens kwamen wij een man tegen die hier broedvogels inventariseerde en die wees ons op een Lariks met 4 bezette lepelaarsnesten, de kers op de taart. In de

andere bomen vele nesten van Blauwe Reigers waar een mooie groenblauw gekleurde eierschaal onder lag. Het bloemencorso probeerde te ontwijken fietsten de meesten van ons weer richting Noordwijk/Noordwijkerhout.

Nachtegalenexcursie in de Noordduinen

Donderdag 7 mei 2026

Aanmelden was niet nodig dus het was een beetje spannend hoeveel mensen er op de excursie af zouden komen. Dat werden er 42! In twee groepen gingen wij de Noordduinen in. De Nachtegalen lieten zich goed zien en nog beter horen. Door het zich uitbreidende struweel van vooral Duindoorn is er een enorme toename van territoria van Nachtegalen. Soms hoorde je er wel drie of vier tegelijk. Jelle wist te vertellen dat in de jaren '70 er 16 territoria waren tussen Noordwijk en de Duindamseslag. Nu zijn het er meer dan 100! Naast de Nachtegaal lieten Grasmus, Vink, Fitis, Tjiftjaf, Roodborst en Spinkhaanzanger zich nog horen in de avondschemering. Kievit en Kleine Plevier waanden zich veilig in het omheinde stuk op de oude Golf.

Nachtegaal - foto: Jan Hendriks

Nieuwe Driemanspolder

Zondag 10 mei 2026

Dini Thibaudier: Op zondag 10 mei stond de Boterhuispolder op het programma om bezocht te worden. Maar zaterdag kwam er een alarmerend telefoontje van Gab dat het gebied niet bereikbaar zou zijn vanwege de marathon van Leiden. Dus snel een plan B bedacht en dat werd de Nieuwe Driemanspolder in Zoetermeer, daar was de afgelopen dagen genoeg waargenomen en deze locatie paste ook wat afstand betreft binnen het aangegeven tijdsbestek.

Met z'n achten togen we er naar toe en werden we direct bij aankomst gewezen op de aanwezigheid van een Blauwborst. Maar die liet zich (toen nog) niet zien. Onderweg naar de noordzijde van het gebied, wat volgens betrouwbare bron het meest interessant zou zijn, zagen we o.a. Krakeenden, Grauwe Gans, Fuut, Kievit, Gele Kwikstaart en hoorden en zagen we regelmatig de Rietzanger.

De noordzijde bleek inderdaad erg interessant, want hier was een plaat deels drooggevalen. We zagen er de Tureluur, Kluut, herkenden de Kemphaan (man) van verre, een groep Bontbekplevieren foerageerde er, verder zagen

we Zilverplevier, Grutto en Steenloper. Dus die buit hadden we binnen.

Toen we verder liepen, zagen we vlakbij daar waar wij zeker een half uur hadden gestaan een Kievit op amper een paar meter van het pad af op een nest zitten. Ze liet zich pas horen toen we bij het langslopen toch nog iets te lang draalden. Deze Kievit had zich dus de hele tijd stil gehouden en waarschijnlijk bleef ze (ook) onopgemerkt voor de vele vogelaars die langs liepen.

Visdiefje – foto: Jan Hendriks

We liepen verder terwijl we Visdiefjes zagen jagen op vis en Gierzwaluwen op insecten. Kleine Mantelmeeuwen waren met een rivierkreeft in de weer.

Ondertussen bleven we diverse Rietzangers en soms ook Rietgorzen horen en zien en zagen we her en der Grauwe Gans, Grote Canadese Gans en Wilde Eend met pullen. Er werd nog een Kievit met ring gezien en uit later onderzoek bleek deze op 30 april 2020 als volwassen vrouwtje geringd te zijn in de Nieuwe Driemanspolder. Toen we bijna weer terug waren bij de auto en in de zon genoten van wat versnaperingen, werden we toch nog verrast door de Blauwborst. Deze hebben we goed kunnen zien en kunnen horen.

Dus heel tevreden keerden we weer terug naar Noordwijk.

Toch nog een Blauwborst – foto: Gab de Croock

Verslag Noordwijkse dag van het strand

In het kader van de **Noordwijkse dag van het strand** (zie www.noordwijksedagvanhetstrand.nl) op zaterdag 16 mei heeft de VNVN twee excursies georganiseerd: **op zoek naar zeediertjes** op het strand bij de Wilhelmina boulevard en een **wandeling in de van Limburg Stirumvallei** vanaf de Langevelderslag.

Ondanks de wat sombere weersvoorspelling hadden zich toch vier personen aangemeld voor de excursie. Gelukkig komen voorspellingen vaak niet uit en gingen wij de van Limburg Stirumvallei in. Het verslag is spontaan geschreven door *Meta Guldmond*, een van de deelnemers:

Zaterdag 16 mei tijdens de Noordwijkse Dag van het Strand stond o.a. een wandeling in de Van Limburg Stirumvallei in de Amsterdamse Waterleidingduinen op het programma. Het gebied dankt z'n naam aan de familie Van Limburg Stirum en is het voormalige jachtgebied van deze familie.

De van Limburg Stirumvallei – foto:Hanneke Olheten

Voor mij was het de eerste keer dat ik meeding met een excursie de natuur in en de gidsen Hanneke en Dini van de VNVN zorgden ervoor dat het een groot succes was. Allebei hebben ze veel kennis, vulden elkaar goed aan en namen rustig de tijd om van alles uit te leggen.

Je loopt al snel met een heel andere blik door de natuur, weer als een kind dat alles ontdekt. In het moment, de tijd vervliëgend.

Ze legden uit wat de effecten van stikstof in de duinen zijn, zoals de vergrassing. En hoe er geprobeerd wordt om dit tegen te gaan, al is dit een moeizaam proces.

We hebben verschillende vogels gehoord en gezien. Een van de eerste vogels die we hoorden was de Fitis, even later ook de Nachtegaal. De verrekijkers werden gedeeld en ja, dan wordt een vogel opeens een Blauwborst (dus een verrekijker staat nu op mijn verlanglijstje). Ook vertelde Dini over de Graspieper en zijn kenmerkende vlucht. We

zagen een Koekoek snel voorbijvliegen en hoorden meerdere keren het geluid van de Sprinkhaanzanger. Wat ik ook erg leuk vond was dat echt alles om ons heen benoemd werd, van vogel tot struik, plant, mos, zwam, etc. We zagen de mooi gekleurde Duinviooltjes, liepen langs de al een beetje uitgebloeide Driedistels en zagen veel Zomersneeuw. Hanneke legde meer uit over de Zandzegge. We stonden stil om een mooie Argusvlinder te bewonderen. We hebben Muizenoor gezien, verder de Boterbloem maar je moest naar de richting van de kelkblaadjes kijken en dan was het een andere soort dan de normale... ik weet niet meer welke (aanvulling: de Knolboterbloem in plaats van de Scherpe- of de Kruijpende boterbloem). En wij kwamen nog een Kuifhyacint tegen.

Kuifhyacint

Op de valreep nog de Heggenmus en toen we kort daarna de parkeerplaats weer opstapten vielen de eerste druppels.. goede timing.

We hebben nog veel meer gezien dan hierboven beschreven en het had gerust nog veel langer mogen duren.

Bedankt Dini en Hanneke (en de organisatie) voor de mooie wandeling!

Noordwijkse dag van het strand jeugdexcursie

“Op zoek naar zeediertjes”

Op een winderige zaterdagochtend 16 mei kwamen ongeveer 20 kinderen naar het strand van Noordwijk. Zij gingen gewapend met schepnetten op zoek naar zeediertjes, schelpen en andere cadeaus van de zee. Door de sterke wind en de tijd van het jaar waren de kinderen vooral aan het schelpenvissen. Maar dat derde de pret niet; een schepnet, zee en water zorgt er altijd voor dat kinderen in hun element zijn. Zo hebben ze geleerd wanneer er wel en geen diertjes zijn, en hebben we gezamenlijk wat schelpen gedetermineerd. Volgend jaar hopelijk wel wat diertjes, als de Noordwijkse dag van het strand wat meer in de zomer wordt gehouden.

De Zeereep

Zaterdag 6 Juni 2026

Het verslag is op de website te lezen.

In memoriam Arie Cramer (1927 - 2026)

Jelle van Dijk

Op 5 maart overleed Arie Cramer, een van de oprichters van onze vereniging. Als secretaris vormde hij in 1966 met Willem Baalbergen (voorzitter) en de heer Deelder (penningmeester) het eerste dagelijkse bestuur van de 'vogeltjesclub' zoals onze vereniging in die jaren vaak werd genoemd. Een omvangrijke klus voor hem was de organisatie van de jaarlijkse broedvogelinventarisatie van de Noordduinen. De deelnemers moesten zijn instructies ter harte nemen en na afloop van het broedseizoen stelde hij op grond van de ingeleverde lijsten een overzichtelijk verslag op. Ook formuleerde hij duidelijke instructies voor het inventariseren van Gierzwaluwen door de jeugdclub. Dreigde het op een bestuursvergadering alle kanten op te gaan, dan sprak hij volgens Willem Baalbergen de wijze woorden: 'Mannen, dat gaat zo niet.'

Als secretaris schreef hij niet alleen broedvogelverslagen en notulen van vergaderingen, maar ook brieven aan het gemeentebestuur. Daarin werd bijvoorbeeld geprotesteerd tegen het voornemen van de gemeente om een parkeerterrein aan te leggen bij de eerste opgang.

Arie Cramer was altijd aanwezig bij de lezingen en op de excursies die onze vereniging in die tijd organiseerde. Bijzonder was zijn deelname aan de kampeervakantie in mei 1981 naar de Camargue in Zuid-Frankrijk. Bij de borrel nam Arie het woord en zei: "Dit is de eerste keer sinds mijn verblijf in Indië dat ik in het buitenland vertoef en zal ook de laatste keer zijn". Over zijn ervaringen in Indonesië tijdens de politioenele acties wilde hij niets loslaten. Vele jaren later ging hij toch nog een keer de grens over. Nu naar Roemenië om daar met anderen hulpgoederen af te leveren.

Na zijn afscheid als secretaris in 1980 liet Arie zich weinig meer in verenigingsverband zien. Wel was hij samen met Jan Glasbergen nog jarenlang (1990-1997) actief in het Broedvogel Monitoring Project van SOVON. Zij telden de broedvogels in het duingebied aan weerszijden van de Oorlogsweg, net ten zuiden van de Duindamseslag.

Behalve in het bestuur van onze vereniging was Arie Cramer ook vele jaren actief als ouderling in de Protestantse Gemeente van de Oude Jeroenskerk. Tot op hoge leeftijd zong hij daar ook mee in het kerkkoor.

Met grote dankbaarheid herdenken wij Arie Cramer als de man die in de eerste decennia van onze vereniging zorg droeg voor een duidelijke structuur en continuïteit van beleid.

Vogelweekend 2026 ipv waddenweekend

Zoals bekend organiseren we elk jaar het Waddenweekend. Dit jaar is er voor gekozen om, in plaats van een waddeneiland, het Lauwersmeer te bezoeken.

We zijn het weekend van 4-6 September te gast bij Groepsaccomodatie Robersum, Pantserweg 5 9975 VZ te Vierhuizen.

Het Lauwersmeer is een van de meest unieke natuurgebieden van Nederland, ontstaan door afsluiting van de Lauwerszee, waar vele vogels een tussenstop maken in hun reis naar het zuiden. We maken kans op leuke en misschien wel zeldzame soorten en bijna zeker op de Zeearenden, die zich geregeld goed laten zien, bijvoorbeeld bij vogelkijkhut Jaap Deensgat.

Het is mogelijk dit keer eigen fietsen mee te nemen, maar uiteraard proberen we met zo weinig mogelijk auto's te rijden en voor de meerrijders wordt een fiets gehuurd.

De kosten, zonder fietshuur, bedragen € 125,- pp. Maak je gebruik van een gehuurde fiets dan zijn de kosten € 150,- pp. Wil je een elektrische fiets huren dan worden de kosten € 200,- pp.

De reiskosten naar/van Vierhuizen zijn voor eigen rekening.

Anmelden kan via excursies@strandloper.nl. Graag het verschuldigde bedrag overmaken op rekeningnummer NL23TRIO0320865924 t.n.v. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk met de vermelding "Lauwersmeer 2026"

Let op: dit is het nieuwe rekening nummer dat sinds dit jaar in gebruik is. Namens de excursiecommissie, Jos, Dini, Johan en Frank-Peter

Nieuw in de Jan Verwey Bibliotheek

Jelle van Dijk

Jelle van der Helm & Henk Wijkhuizen 2025. **Het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. De stilte der natuur heeft vele geluiden.** Uitgeverij Natuurmedia, Alkmaar. 256 pagina's. Prijs € 29,95.

Begin mei werd bekend dat de Zuid-Hollandse duinstreek met het aansluitende strandwallenlandschap de status van Nationaal Park (NP) heeft gekregen onder de naam 'NP Hollandse Duinen'. Wikipedia geeft de volgende omschrijving: 'Een NP is een park waarbinnen de bescherming van de natuur op de eerste plaats komt, zij het vrijwel altijd afgestemd op menselijke activiteiten met name recreatie'.

Belangrijker voor de bescherming van de Noordwijkse duinen was de eerdere aanwijzing tot Natura-2000 gebied van het gehele duingebied tussen Noordwijk en IJmuiden onder de naam 'Kennemerland-Zuid'. Het NP Zuid-Kennemerland is veel kleiner en omvat alleen het duingebied ten noorden van de weg Aerdenhout – Zandvoort tot aan de bebouwing van IJmuiden. Daarnaast horen enkele landgoederen zoals Elswout en Caprera tot dit NP. Dat de samenstellers van dit boek de begrenzing niet zo nauw nemen, blijkt uit hun opmerking dat het laatste broedgeval van de Griel in het NP Zuid-Kennemerland plaats vond. Zoals bekend vond dat broedgeval in 1957 plaats in het zuidelijke deel van de Amsterdamse Waterleidingduinen, dus niet in het NP Zuid-Kennemerland.

Het nieuwe boek over de Kennemerduinen is een prachtige publicatie waarvan elke duinliefhebber zal genieten. Wat de lay-out betreft heeft Arnold Meijer (Blue Robin dtp) voortreffelijk werk geleverd. De foto's, waarvan zeer vele door Jelle van der Helm zijn geleverd, zijn van uitstekende kwaliteit en tonen ons de enorme variatie in landschappen en levensvormen binnen het NP. De nadruk ligt in dit boek sterk op de fotopresentatie. Mijn inschatting is dat gemiddeld nog geen derde deel van een pagina voor tekst is gebruikt. Zo is bijvoorbeeld opvallend weinig tekst te vinden over het rijke natuurgebied Kennemermeer. Hier volstaat slechts een kwart pagina. Over het ontstaan en de ontwikkeling van de vegetatie wordt nauwelijks iets gezegd. Ook een opmerking over het onderhoud door vrijwilligers waardoor dit gebied in stand kan blijven, zou een mooie aanvulling zijn geweest.

Gelukkig geeft de redactie meer ruimte voor tekst in het hoofdstuk over de bijzondere start van 'Nationaal Park De Kennemerduinen' in 1950. Dit eerste NP omvatte het gebied tussen de Zeeweg van Bloemendaal in het zuiden en landgoed Duin en Kruidberg in het noorden. In de statuten van 1950 is te lezen dat de doelstelling was: bescherming van het duinlandschap met zijn kenmerkende flora en fauna en het verschaffen van natuurgebot aan het Nederlandse volk. Onder leiding van eerste directeur Roderkerk kwam de nadruk nogal duidelijk op recreatie te liggen. Dat leidde niet alleen tot de aanleg van twee campings en een uitgebreid wandelpadennetwerk, maar ook tot het graven van grote recreatieplassen. Voor een paar dubbeltjes kon je een toegangskaartje kopen. Henk Wijkhuizen heeft indertijd als consultant Duinbehoud daarover uitvoerig gerapporteerd (Duin 13(4): p. 23-24). Zo noemt hij de mogelijkheid om voor f 10 per geweer een dag op konijnen te jagen, waarbij je zelfs voor f 2,50 extra een fret kon huren. Dit beleid eindigde in 1978 toen waterleidingbedrijf PWN het gebied overnam. Het aantal paden werd teruggebracht en het natuurbeleid kreeg meer prioriteit.

Een mooi hoofdstuk van 35 pagina's is aan vogels gewijd. Per terreintype worden de broedvogels besproken, bij sommige soorten onderbouwd met een verspreidingskaartje. Over vogeltrek wordt hier en daar een opmerking gemaakt. Het zou aardig zijn geweest als er ook wat te lezen zou zijn over de trektellingen bij Parnassia en Bloemendaal aan Zee. Hetzelfde geldt voor de vogels die in de winter het duin bevolken. Dat neemt echter niet weg dat dit fraaie boek nadrukkelijk uitnodigt om zelf op stap te gaan in het NP Kennemerduinen.

Kok van Herk 2025. Handboek Nederlandse Flora. KNNV Uitgeverij. 660 pagina's. Prijs € 44,95.

Kok van Herk, bij velen vooral bekend als schrijver van de Veldgids Korstmossen, heeft met deze flora een formidabele prestatie geleverd. In dit boek krijgt vrijwel elke plant die in ons land te vinden is een foto, een stukje tekst en een verspreidingskaartje. In totaal gaat het om zo'n 1450 soorten van de standaardlijst van inlandse soorten, aangevuld met 350 soorten die in toenemende mate verwilderen of zijn aangevoerd (adventieven).

Met dit prachtige boek sluit ons land aan bij andere landen die al eerder een dergelijke flora produceerden. Al in 1992 verscheen 'Den nordiska Floran'. In dit boek van bijna 700 pagina's, uitgegeven in het Deens, Noors en Zweeds, zijn alle planten van Denemarken, Noorwegen, Zweden, Finland, IJsland en de Faroër Eilanden beschreven en afgebeeld met een prachtige tekening (in kleur). Ook is bij elke soort een verspreidingskaartje opgenomen. In 1996 publiceerden de Zwitsers een boek dat deze opzet volgde en waarbij de tekeningen door foto's

waren vervangen. Voor de Zwitserse flora met 3000 soorten hadden ze 1616 pagina's nodig. Voor de liefhebbers was ook nog een boekje met determinatietabellen toegevoegd (268 pagina's). Bladerend door deze nieuwe flora ben je zo maar een paar uur verder. De foto's zijn van uitstekende kwaliteit en laten veel onderscheidende kenmerken zien. Is dat niet het geval, dan is in de tekst onderstreept waar je echt op moet letten. Zo word je attent gemaakt op afstaande of aanliggende beharing op de stengels van de Vergeet-mij-nietjes. Op de foto's bij Holwortel en Vingerhelmbloem zijn de schutblaadjes niet duidelijk op de foto's te zien, maar in de tekst word je wel degelijk gewezen op het gaafrandige schutblad van de Holwortel en het 'gevingerde' schutblaadje van de Vingerhelmbloem.

Bij elke soort is een verspreidingskaartje opgenomen waarop de verspreiding in de periode 2020-2025 is te zien. Een stip geeft aan dat de desbetreffende soort in die periode ten minste eenmaal met één exemplaar in dat uurhok (een hok van 5 x 5 km) is waargenomen. Elke soorttekst wordt afgesloten met een vetgedrukte regel. Eerst wordt de status vermeld: algemeen, vrij zeldzaam, zeldzaam of zeer zeldzaam. Daarna volgt indien van toepassing een vermelding op de Rode Lijst: gevoelig, kwetsbaar, bedreigd of ernstig bedreigd. Tenslotte volgt de naam van een land of werelddeel indien bekend is waar de soort oorspronkelijk thuishoort. Bij de eerstgenoemde indeling was ik af en toe verrast door de keuze voor algemeen en zeldzaam. Zo wordt de Kleine pimpernel 'algemeen' genoemd, terwijl deze soort in grote delen van ons land niet te vinden is en op de plaatsen waar wel een stip staat meestal weinig talrijk is. Het Mosbloempje daarentegen wordt 'zeldzaam' genoemd, terwijl dit plantje in veel uurhokken groeit en daar vaak heel talrijk is. Ook zou ik 'algemeen' niet gebruiken voor soorten die slechts in een deel van ons land talrijk groeien zoals Blauwe bosbes en Heidespurrie, maar in bijna de helft van ons land ontbreken.

In het lezenswaardige voorwoord schrijft Kok van Herk dat zijn boek vooral bedoeld is voor plantenliefhebbers die geen lange tabellen willen gebruiken. Maar zijn boek is voor de meer gevorderden zeker een aansporing om bijvoorbeeld nu eens beter te kijken naar lastige groepen als de gele kruisbloemigen en de vele soorten rozen.

Als er één plantenboek is dat ik zowel beginners als gevorderden kan aanbevelen, dan is het deze schitterende flora wel!

Empathie bij “mijn” Torenvalken?

George Hageman & Gerhard Schwarz

In de Strandloper van september 2025 (57e jaargang, nummer 3) heeft George Hageman verslag gedaan van de gebeurtenissen in en rond het nest van een nieuw paar Torenvalken (*Falco tinnunculus*) dat jaar in zijn tuin aan het Westeinde in Noorwijkerhout. Bij het uitvliegen van de jongen gebeurde er iets bijzonders. In de nestkast liggen aanvankelijk vier eieren, om de dag gelegd. Moeder Torenvalk begint meestal met broeden als het aantal eieren (bijna) compleet is. Als ze bijna een week op de eieren zit, ontdekken we een vijfde ei. Na 33 dagen komen de eerste eieren uit. Een dag later zijn er vier jongen, het 5e ei ligt er nog. Drie dagen later komt het vijfde ei uit, duidelijk een nakomertje. Zou die het redden? Als er gevoerd wordt, staat zo'n kleintje altijd achteraan, zeker als er weinig prooi is. In het seizoen 2022 stierf het vijfde jong door verhongering.

Een week later lijkt het nakomertje het te gaan redden; het is een temperamentvol jong dat haar deel opeist. Als na drie weken de jongen geringd worden, blijkt het 5e jong een stuk donziger en lichter (174 gram) dan de andere vier jongen (4 x ♂: 281-259-245-231 gram), zie fig. 1. Als de jongen 32 dagen oud zijn, vliegen de eerste drie uit, een

Fig. 2. Nummer vier klaar om uit te vliegen - nakomertje blijft achter.

Fig. 1. Vier vliegvlugge jongen – nakomertje (rechts) nog met dons.

dag later nummer vier. Het nakomertje blijft alleen achter in de kast (fig. 2).

Moeder Torenvalk brengt geregeld prooi aan voor de uitgevlogen jongen die op de nabijgelegen kas bivakkeren (fig. 4). Het nakomertje in de kast wordt nauwelijks meer voorzien van prooi. Luid “kekkerend” laat ze van zich horen, maar de Torenvalk-ouders lijken haar te negeren, alsof ze willen zeggen: ga ook uitvliegen. Dat kan ze niet, ze heeft nog donsveren en doet af en toe vleugel oefeningen. Haar alarmroep (om voedsel? uit eenzaamheid?) wekt de aandacht van haar uitgevlogen broers, met wie ze ruim vier weken samen in de kast heeft geleefd. Ze komen terug in de kast, waarna de ouders daar weer prooi aanbrengen, ook voor het nakomertje. 's Nachts slaapt een van de broers bij het nakomertje (fig. 3). Zo loopt alles goed af, dankzij de hulp van haar broers en vliegt het nakomertje een week na de andere jongen uit.

Deze reeks van gebeurtenissen roept de vraag op of sprake was van een vorm van empathie. Kwamen de al uitgevlogen broers terug in de kast vanwege de alarmroep van het nakomertje? Bleef een broer 's nachts uit meegevoel bij het nakomertje? Bestaat er wel zoiets als empathie bij dieren en bij vogels?

Neuroloog Stephanie Preston en primatoloog Frans de Waal publiceerden in 2002 een baanbrekende theorie over de evolutionaire oorsprong en ontwikkeling van empathie [1]. Empathie wil zeggen dat je “in de schoenen van een ander gaat staan”, voelt hoe de ander zich voelt en begrijpt waarom. Zij gaan ervan uit dat dit vermogen in de evolutie is ontstaan vanuit moederzorg. De overlevingskansen van nakomelingen nemen immers toe als een moeder kan troosten en helpen wanneer het niet goed gaat met haar kroost. Dit vermogen heeft zich vervolgens uitgebreid, omdat het ook in groepsverband (familie, kolonie) voordelen heeft als de een voelt en begrijpt wat er in de ander omgaat en daardoor kan doen wat nodig is. Intens samenleven, zoals sociale dieren doen, is zonder empathie moeilijk voorstelbaar. Hun publicatie heeft de aanzet

Fig. 3. Een van de uitgevlogen broers slaapt 's nachts bij het nakomertje.

gegeven tot een stroom van onderzoeken naar empathie [2], vooral bij zoogdieren, zoals mensapen, apen, paarden, honden, varkens, ratten, muizen, maar ook bij vogels, onder meer kippen [3], Zebra-vinken en Raven. De Waal en Preston hebben met de resultaten daarvan hun theorie nader onderbouwd [4].

Terug naar onze vraag. De Waal en Preston twijfelen er niet aan dat empathie bij dieren en ook bij vogels bestaat. Er zijn legio voorbeelden van dieren, ook vogels, die soortgenoten die gestrest zijn en in de problemen zitten, troosten en helpen. Raven, bijvoorbeeld, die zelf niet bij een conflict betrokken zijn, blijken het slachtoffer van het conflict als die tot hun sociale kring behoort te kunnen troosten [5]. En Australische Eksters delen voedsel met soortgenoten die zich onvoldoende weten te redden en anders tekortkomen, ook als ze er niet om vragen [6]. Toch is sluitend bewijs voor empathie bij dieren nog niet geleverd. Het blijkt lastig te bewijzen dat een dier dat reageert op de emotie van een soortgenoot, op dat moment ook echt eenzelfde positieve of negatieve emotie voelt. Het probleem is dat je het een dier niet kan vragen. Een doorbraak lijkt echter een kwestie van tijd. Adriaense en zijn team zijn met een buitengewoon slim onderzoek dicht bij een oplossing voor dit probleem [7], zie het kader

Slim onderzoek naar empathie bij Raven

Team Adriaense ontwierp een experiment voor tweetallen Raven, telkens een doe-Raaf en een kijk-Raaf, elk in een apart compartiment. De doe-Raaf ziet twee stukken voedsel liggen van verschillende kwaliteit. De onderzoeker haalt vervolgens een van de twee weg. Wordt het mindere voedsel weggenomen, dan ziet de doe-Raaf in blijde verwachting uit naar het lekkers. Wordt het lekkers weggenomen, dan raakt ze gefrustreerd. De kijk-Raaf kan niet zien dat er voedsel ligt en ook niet dat er wat wordt weggenomen. Ze ziet alleen het gedrag van de doe-Raaf, dat bij blijde verwachting duidelijk anders is dan bij frustratie. Als sprake is van (een vorm van) empathie, zal de kijk-Raaf in het eerste geval een positieve en in het tweede geval een negatieve emotie voelen. Om te achterhalen of dit daadwerkelijk het geval is, doet de kijk-Raaf aansluitend een cognitieve test waarvan vaststaat dat die bij een optimistisch gevoel meetbaar beter wordt afgelegd dan bij een pessimistisch gevoel.

Uit het experiment volgt dat een kijk-Raaf inderdaad pessimistisch wordt van kijken naar een gefrustreerde doe-Raaf. Kijken naar een blijde doe-Raaf heeft op de stemming van de kijk-Raaf echter geen meetbaar effect. De onderzoekers denken dat dit komt doordat het kijken naar een blijde doe-Raaf bij de kijk-Raaf ook afgunst oproept. Hoewel op dit experiment terechte kritiek is geleverd, onder meer omdat een doe-Raaf ook wel eens kijk-Raaf was en andersom, waardoor het resultaat mogelijk door herinnering beïnvloed werd [8], opent de slimme aanpak wel degelijk een weg vooruit.

Ook al is met hun theorie niet het laatste woord gezegd [9], we volgen de Waal en Preston in hun betoog dat empathie bij zoogdieren en vogels voorkomt. Daar zijn zoveel aanwijzingen voor dat het ons onwaarschijnlijk lijkt dat empathie alleen bij de menselijke soort voor zou komen.

We denken dat het definitieve bewijs vroeg of laat wel op tafel komt. Tot slot de vraag waar we mee begonnen: was sprake van een vorm van empathie bij het voorval met de jonge Torenvalken? Empathie is een mogelijke verklaring voor de gebeurtenissen. De jongen zijn 24/7 meer dan 30 dagen in een kleine ruimte met elkaar verzorgd en opgegroeid. Dat resulteert in onderlinge verbondenheid. Onderzoeker Bustamante heeft van een tiental nesten Torenvalken de jongen na het uitvliegen gevolgd [10]. De jongen blijven nog weken in de buurt van hun nest, leren spelend met elkaar jagen, zitten vaak dicht naast elkaar en tonen met snavelen onderlinge affectie. Daarbij heeft Bustamante nooit agressie tussen de uitgevlogen jongen waargenomen. Aan het Westeinde zaten de uitgevlogen jongen ook regelmatig dicht naast elkaar (fig. 4).

Er zijn echter andere verklaringen mogelijk voor wat we gezien hebben aan het Westeinde. Empathie is ook hiermee nog niet bewezen. Het leidt er echter wel toe dat we met iets andere ogen naar het nieuwe nest Torenvalken van dit jaar kijken. Met meer oog voor het sociale gedrag van deze dieren, in het nest en na het uitvliegen. Wie weet wat we nog gaan zien!

Fig. 4. Uitgevlogen jongen zitten gebroederlijk naast elkaar.

Bronnen

1. Preston, S.D. & de Waal, F.B.M. (2002). Empathy: its ultimate and proximate bases. *The Behavioral and Brain Sciences*, 25, 1-71.
2. Pérez-Manrique, A. & Gomila, A. (2021). Emotional contagion in nonhuman animals: A review. *WIREs Cognitive Science*, 13(1), 1-26.
3. Edgar, J.L., Lowe, J.C., Paul, E.S. & Nicol, C.J. (2011). Avian maternal response to chick distress. *Proceedings of the Royal Society B*, 278, 3129-3134.
4. de Waal, F.B.M. & Preston, S.D. (2017). Mammalian empathy: Behavioural manifestations and neural basis. *Nature Reviews Neuroscience*, 18, 498-509.
5. Fraser, O.N., & Bugnyar, T. (2010). Do Ravens Show Consolation? Responses to Distressed Others. *PLoS ONE* 5(5): e10605. doi:10.1371/journal.pone.0010605.
6. Massen, J. J. M., Haley, S. M. & Bugnyar, T (2020). Azure-winged magpies' decisions to share food are

contingent on the presence or absence of food for the recipient. *Nature/Scientific Reports*, 10, 16147. doi:10.1038/s41598-020-73256-0.

7. Adriaense, J.E.C., Koski, S.E., Huber, L., Lamm, C. & Bugnyar, T. (2019). Negative emotional contagion and cognitive bias in common ravens (*Corvus corax*). *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(23), 11547-11552.

8. Vonk, J. (2019). Emotional contagion or sensitivity to behavior in ravens? *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(37), 18168.
9. Adriaense, J.E.C., Koski, S.E., Huber, L. & Lamm, C. (2020). Challenges in the comparative study of empathy and related phenomena in animals. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 112, 62-82.
10. Bustamante, J. (1994). Behavior of colonial Common kestrels (*Falco tinnunculus*) during the post-fledging dependence period in southwestern Spain. *Journal of Raptor Research*, 28(2), 79-83.

Tekenen van herstel na afname Damherten?

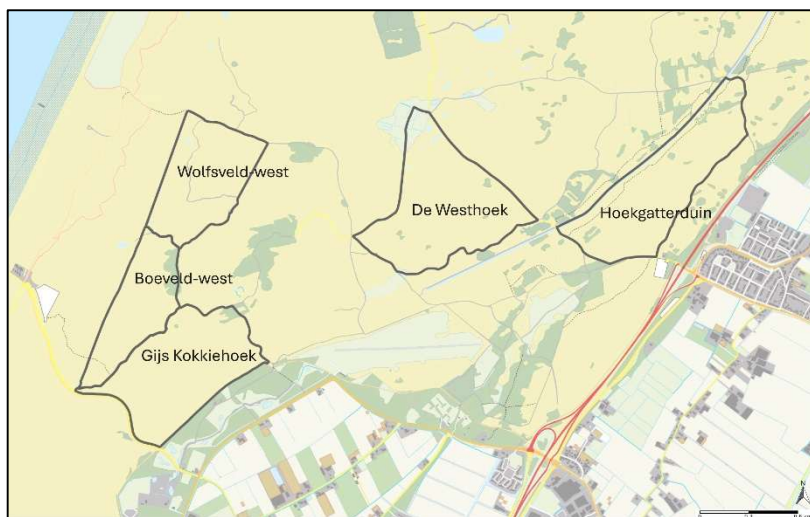
Broedvogel-ontwikkelingen in de zuidelijke AWD

Leo Schaap

In de zuidelijke Amsterdamse Waterleidingduinen neemt de broedvogelstand van vogels in het open duin al jaren sterk af. Hoewel er winnaars en verliezers zijn, lijkt de achteruitgang in tegenstelling tot andere gebieden onverbiddeijk (Schaap 2023). De toen verzamelde gegevens liepen tot en met 2022. Inmiddels zijn er data beschikbaar t/m 2025 en is het aantal Damherten aanzienlijk afgenomen. Daarom wordt de vraag gesteld of de broedvogelstand al merkbaar aan het veranderen is. In dit artikel wordt geprobeerd daarop een antwoord te vinden.

Ontwikkeling van de broedvogelstand

De ontwikkeling van de broedvogelstand laat zich het best zien in een grafiek vanaf 1986 waarin de aantallen territoria van 5 kavels verdeeld zijn in habitats, zie afbeelding 3. Deze percelen zijn jaarlijks zonder onderbreking op broedvogels onderzocht volgens de BMP-methodiek van Sovon. Het zijn de kavels Hoekgatterduin, Gijs Kokkieshoek, Boeveld-West, Wolfsveld-West en De Westhoek. Ze hebben een totale omvang van 215 ha, de ligging is in afbeelding 1 weergegeven.

Afbeelding 1: Kaart met de ligging van de BMP-kavels in AWD-zuid die in dit onderzoek zijn betrokken. Totaal 215 ha.

Het totaal aantal territoria is verdeeld in een vijftal hoofd-ecotypen of habitats zoals ze door Sierdsema (Sierdsema 1999) worden genoemd. Het gaat om de habitats *Struiken en struwelen*, *Opgaand en gesloten bos*, *Open bos en randen* en de groep *Diverse*. De laatste is de kleinste groep en bestaat uit de habitats *Open water*, *Pioniersvegetaties en ruigten*, *Riet- en verlandingsvegetaties* en *Overig*. Toch is deze klassieke indeling niet helemaal bevredigend omdat we op zoek zijn naar de invloed van Damherten op de broedvogelstand. Daarom is de groep *Grond en/of struik* toegevoegd. We zouden dit habitat ook vogels van het *Open duin* kunnen noemen.

De tabel, zie afbeelding 2, laat per soort zien waar ze deel van uitmaken. De grafiek van afbeelding 3 laat goed zien hoe de

broedvogelstand zich in **40 jaar** heeft ontwikkeld. Het zijn de broedvogels van *Struiken en struwelen* die hard onderuit zijn gegaan, vooral na het hoogtepunt van de damhertenstand in 2016. Daarnaast laat de grafiek zien dat vanaf 2021 enig herstel optreedt.

Vogels van struiken en struwelen

In deze groep zitten vogels die sterk afhankelijk zijn van struiken en struwelen zoals Duindoorn, Vlier, Kardinaalsmuts, Meidoorn, Wilde liguster en Kruiwilg. Dicht struweel wordt dikwijls gevormd door verschillende soorten die door elkaar staan in combinatie met opkomende loofboomsoorten. De ene vogelsoort voelt zich beter thuis in dicht struweel, bv. Nachtegaal, Kneu en Merel en andere meer in struweel met open structuren, zoals Roodborsttapuit, Braamsluiper en

BMP AWD-zuid 215 ha							
Soort	Habitat A	Habitat B	2021	2022	2023	2024	2025
Boomleeuwerik	Open bos en randen	Grond en/of struik	43	43	51	45	49
Boompieper	Open bos en randen	Grond en/of struik	26	28	35	37	47
Bosrietzanger	Open bos en randen	-	0	0	1	0	0
Ekster	Open bos en randen	-	1	0	0	0	0
Gekr. Roodstaart	Open bos en randen	-	36	28	37	30	24
Groenling	Open bos en randen	-	0	1	0	0	0
Putter	Open bos en randen	-	0	1	4	3	1
Spotvogel	Open bos en randen	-	0	1	0	0	0
Zwarte Kraai	Open bos en randen	-	6	4	5	3	4
Subtotaal	Open bos en randen		112	106	133	118	125
Appelvink	Opgaand gesloten bos	-	1	0	1	0	0
Boomkruiper	Opgaand gesloten bos	-	6	5	5	5	1
Bosuit	Opgaand gesloten bos	-	0	1	1	0	0
Buizerd	Opgaand gesloten bos	-	1	0	0	0	2
Gaai	Opgaand gesloten bos	-	3	1	5	4	5
Goudhaan	Opgaand gesloten bos	-	0	0	0	0	1
Groene Specht	Opgaand gesloten bos	-	0	1	0	0	0
Grote B. Specht	Opgaand gesloten bos	-	6	4	4	2	3
Grote Lijster	Opgaand gesloten bos	-	2	5	4	4	2
Holenduif	Opgaand gesloten bos	-	0	0	0	1	0
Houtduif	Opgaand gesloten bos	-	7	1	4	1	2
Houtsnip	Opgaand gesloten bos	Grond en/of struik	0	1	2	0	0
Kleine B. Specht	Opgaand gesloten bos	-	0	0	0	0	1
Koolmees	Opgaand gesloten bos	-	44	55	44	43	42
Pimpelmees	Opgaand gesloten bos	-	16	23	27	23	19
Tjiftjaf	Opgaand gesloten bos	Grond en/of struik	3	12	11	19	26
Vink	Opgaand gesloten bos	-	64	59	67	60	51
Wielewaal	Opgaand gesloten bos	-	0	1	0	0	0
Subtotaal	Opgaand gesloten bos		153	169	175	162	155
Blauwborst	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	1	6	9	9	13
Braamstuipeper	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	11	12	8	6	9
Fitis	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	43	50	54	62	69
Grasmus	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	36	25	25	23	40
Grauwe Klauwier	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	0	0	0	0	1
Heggenmus	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	16	25	25	20	27
Kneu	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	17	18	21	13	17
Merel	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	16	19	17	11	7
Nachttegaal	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	12	11	11	11	9
Roodborst	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	3	0	3	6	1
Roodborstapuit	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	18	14	25	20	33
Sprinkhaanzanger	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	0	1	0	0	4
Staatmees	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	2	0	3	1	3
Tuinfluitier	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	3	5	5	5	5
Winterkoning	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	5	7	7	6	4
Zanglijster	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	3	5	2	0	1
Zwartkop	Struiken en struwelen	Grond en/of struik	4	4	5	7	1
Subtotaal	Struiken en struwelen		190	202	220	200	244
Koekoek	Overig	-	2	3	3	4	2
Turkse Tortel	Overig	-	0	0	1	0	0
Gele Kwikstaart	Pioniervegetatie, ruigten	Grond en/of struik	0	0	1	0	0
Graspieper	Pioniervegetatie, ruigten	Grond en/of struik	1	5	11	6	11
Kievit	Pioniervegetatie, ruigten	Grond en/of struik	2	3	2	7	1
Kleine Plevier	Pioniervegetatie, ruigten	Grond en/of struik	0	0	1	3	0
Oeverzwaluw	Pioniervegetatie, ruigten	-	0	0	6	0	1
Patrijs	Pioniervegetatie, ruigten	Grond en/of struik	0	0	0	1	2
Witte Kwikstaart	Pioniervegetatie, ruigten	-	2	2	0	1	1
Kleine Karekiet	Riet- en verlanding	-	0	0	0	0	1
Rietgors	Riet- en verlanding	-	1	3	1	1	6
Rietzanger	Riet- en verlanding	-	0	1	0	0	0
Bergeend	Water	Grond en/of struik	0	0	0	1	0
Dodaars	Water	-	0	0	0	2	0
Geoorde Fuut	Water	-	0	0	0	1	0
Grauwe Gans	Water	-	0	0	1	1	0
Knobbelzwaan	Water	-	1	1	1	0	1
Krakeend	Water	-	0	1	0	2	2
Kuifeend	Water	-	1	0	2	2	2
Meerkoet	Water	-	3	2	4	18	5
Slobeend	Water	-	0	0	0	1	0
Tafeleend	Water	-	0	0	0	1	0
Wilde Eend	Water	Grond en/of struik	2	3	3	6	3
Zomertaling	Water	-	0	0	0	1	0
Subtotaal	Diverse habitaten		15	24	37	59	38
Totaal generaal	Alle soorten		470	501	565	539	562

Afbeelding 2: Tabel van de BMP-resultaten van 2021 t/m 2025 van het totaal van de vijf in dit onderzoek betrokken kavels.

Sprinkhaanzanger. Duidelijk is te zien dat al vanaf het begin van de telperiode een achteruitgang van deze groep is ingezet om uiteindelijk sterk af te nemen.

Vogels van open bos en randen

De habitat *Open bos en randen* heeft een licht positieve trend. Daarvan is in de bijgevoegde tabel te zien dat Boomleeuwerik en Boompieper het onverminderd goed doen. Beide vogels broeden en foerageren op de grond en de verwachting was dat met de toenemende vergrassing, na vermindering van het aantal Damherten, het voor deze vogels lastiger zou worden. Niet dus, ze floreren als nooit tevoren. Opmerkelijk is de teruggang van de Gekraagde Roodstaart die in een negatieve trend lijkt te zijn beland.

Vogels van opgaand en gesloten bos

Hoewel er weinig opgaand en gesloten bos in de BMP-plots aanwezig is, kent deze groep typische bos- gebonden soorten waarvan Koolmees, Pimpelmees en Vink het grootste aandeel hebben. Deze vogels laten, na een periode van groei, de laatste jaren een vlakker beeld zien, overgaand in een afname. Zelfs de Vink lijkt, na jaren van groei, achteruit te gaan. In deze groep zitten, twee aan de bodem gebonden broedvogels, de Houtsnip en de Tjiftjaf. De laatste is afhankelijk, net als de Fitis, van een ondergroei van kruiden en grassen om zijn nest te kunnen bouwen. Damherten zijn volop aanwezig (geweest) in de lokale bosstructuren en hebben niet alleen kruiden en grassen weggevreten, maar ook de verjonging van het bos tegengehouden.

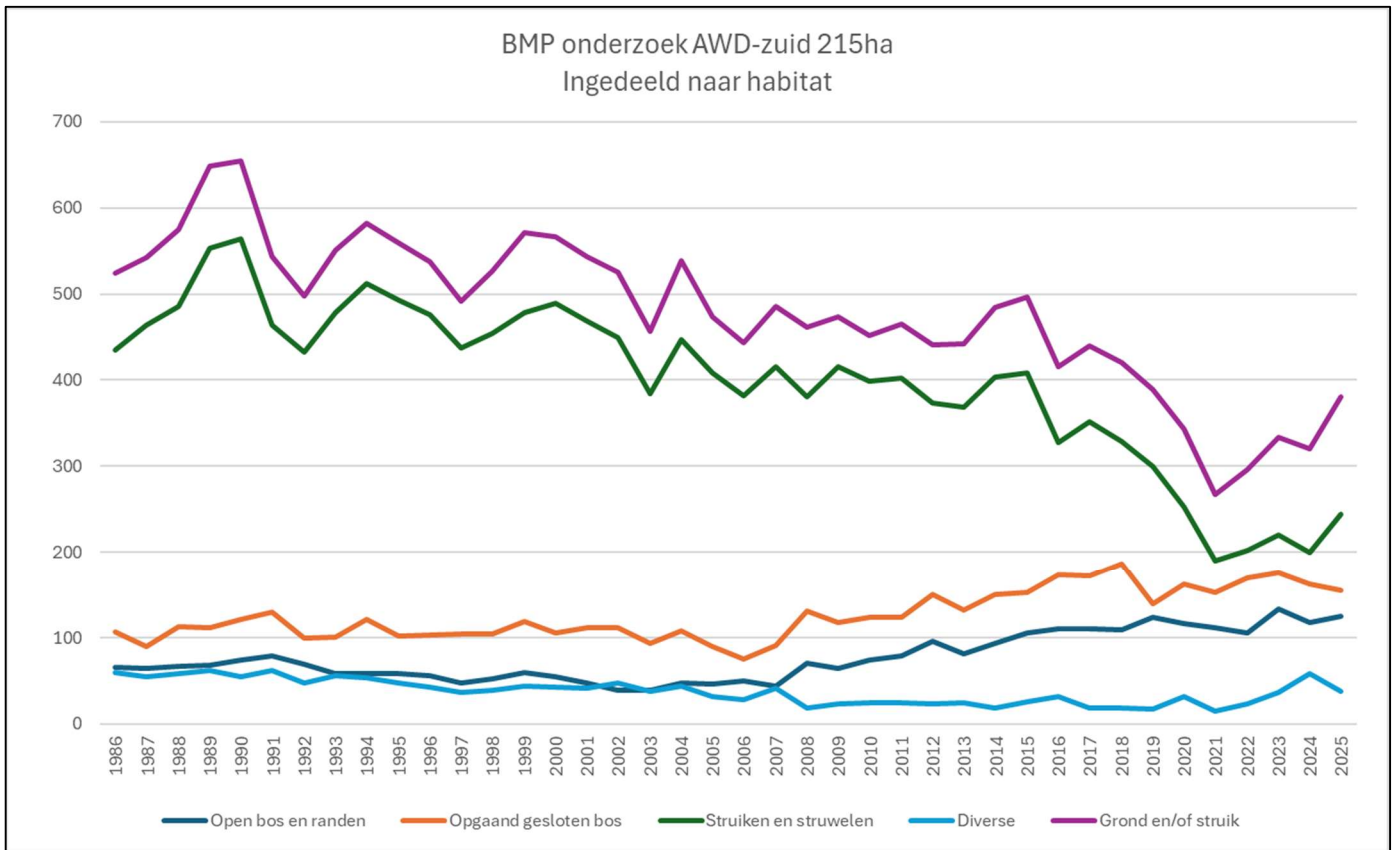
Vogels van diverse habitats

Dit is een verzameling van vogels die niet elders onder te brengen zijn. De bijgevoegde tabel laat de invloed zien van het natte seizoen 2024 met o.a. een toename van de Meerkoet. De Patrijs is na zeer lange afwezigheid teruggekeerd (het zouden in 2025 zelfs 3 territoria kunnen zijn). Bovendien is te zien dat de Graspieper het goed doet. In deze groep zitten nogal wat vogels die op de grond broeden zoals Graspieper, Patrijs en Kievit.

Vogels van grond en/of struik

In de grafiek van *Grond en struik* zijn de vogels van *Struiken en struwelen* met grondbroeders uit de andere habitats samengevoegd. Uit de habitat *Opgaand en gesloten bos* zijn dat de Tjiftjaf en de Houtsnip, uit de groep *Open bos en randen* de Boompieper en de Boomleeuwerik. Uit de habitat *Diverse* de vogels die van gras, zanderige bodem en laag struweel afhankelijk zijn. De groep vertegenwoordigt zo alle vogels van het open duin. De grafiek loopt vrijwel parallel met die van *Struiken en struwelen* tot 2021 waarna een wat groter herstel optreedt.

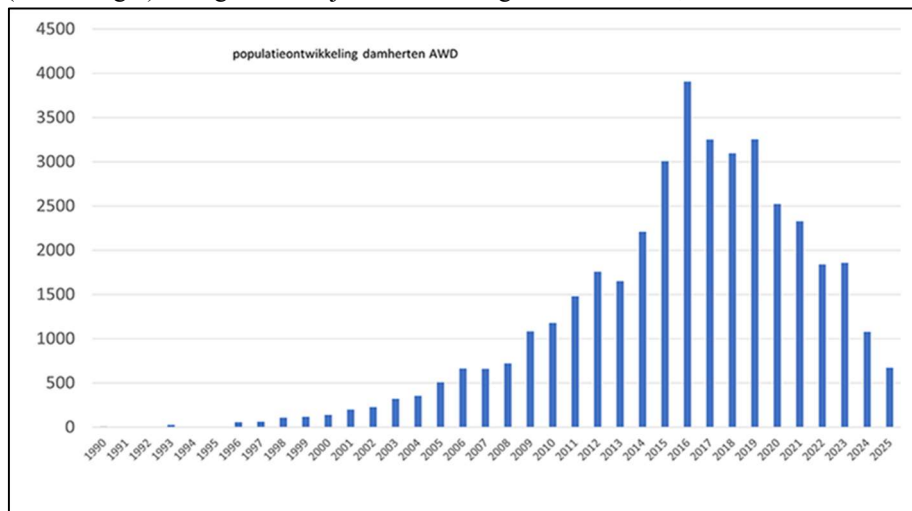

Afbeelding 3: Grafiek van het jaarlijks aantal territoria van het totaal van 5 BMP-plots, 1986 t/m 2025, ingedeeld naar verschillende habitats.

Damherten

Het zijn vooral de broedvogels van *Struiken en struwelen* die hard achteruit zijn gegaan, vooral na het hoogtepunt van de damhertenstand in 2016. Daarnaast laat de grafiek van afbeelding 3 zien dat vanaf 2021 enig herstel optreedt. Zowel de eerdere afname (toename aantal Damherten) als het lichte herstel (minder herten) lijken te wijzen op een verband met de damhertenstand (zie afbeelding 3). Hoewel ongetwijfeld meerdere factoren hebben gezorgd voor de sterke afname van struweelvogels is na 2015 een hoofdrol weggelegd voor de Damherten, die precies toen de hoogste dichtheden bereikten. In 2015-2019 lag het totaal aantal getelde dieren in de hele AWD boven de 3000, om pas vanaf 2020 sterk af te nemen (afbeelding 4). Het gaat daarbij om maximaal getelde aantallen, wat niet hetzelfde is als daadwerkelijk aantallen.

Afbeelding 4: Grafiek van de jaarlijkse monitoring van Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Bron: Waternet

Die liggen aanmerkelijk hoger, simpelweg omdat tijdens een telling niet alle dieren worden gezien (Schaap 2020, van der Spek & Geelen 2024). Modellen en proeven wijzen erop dat maar 50-60% van de werkelijke aantallen geteld wordt (van der Spek & Geelen 2024). Door middel van grazen en betreding hebben de Damherten een aangetoonde grote invloed op het uit elkaar vallen en zelfs verdwijnen van struweel en het verdwijnen van de ondergroei ervan (Oosterbaan & Mourik 2020).

Naast de gebiedsbrede monitoring van Waternet, worden tijdens iedere BMP-telronde naast broedvogels ook zoogdieren geteld, dus ook Damherten. Na afloop van ieder seizoen worden de aantallen gemiddeld zodat een goed beeld ontstaat van de belasting of graasdruk in de respectievelijke BMP-kavels. De tabel van afbeelding 5 geeft een overzicht van het gemiddeld aantal Damherten per plot vanaf 2020.

De laatste kolom geeft het gemiddelde over 2020 t/m 2025 per 100 ha. Dat geeft een maat van de belasting in de

Gemiddeld aantal damherten per BMP plot								
BMP-plot	Opp. (ha)	2020	2021	2022	2023	2024	2025	Gem./100ha
Hoegatterduin	49,1	32	40	26	26,3	17,7	7,4	50,7
Schrama	30,6	38	43	28	31	18,9	11,9	93,0
Wolfsveld-west	34,6	18	36	10	12,4	5,2	3,9	41,2
Gijs Kokkieshoek	47,6	27	26	16	10	7,4	4,4	31,8
De Westhoek	53,1	78	85	60	50	38	11,6	101,3
Totaal	215	193	230	140	129,7	87,2	39,2	63,5

Afbeelding 5: Tabel met het gemiddeld aantal Damherten per broedseizoen in verschillende BMP-telgebieden.

verschillende kavels, in de Westhoek het hoogst en in Gijs Kokkieshoek in het uiterste zuidoosten van de AWD, het laagst. Deze tellingen zijn nauwkeurig omdat tijdens de BMP-tellingen de kavels meermaals vlakdekkend doorkruist worden. De monitoring van Waternet laat vanaf 2020 een afname zien. Dat geldt niet voor de onderzochte gebieden omdat enkele plots ook in de jaren vóór 2020 zijn geteld (Schaap 2020), waardoor geconcludeerd kan worden dat, na een aanvankelijke afname, het aantal Damherten in 2021 vergelijkbaar is met de jaren 2018 en 2019. Daarom is de conclusie dat de BMP-kavels tot en met 2021 onder hoge graasdruk hebben geleden. Dat jaar komt precies overeen met het dieptepunt van het aantal territoria in de soortgroepen *Struiken en struwelen* en *Grond en/of struik*.

Achteruitgang van de broedvogelstand

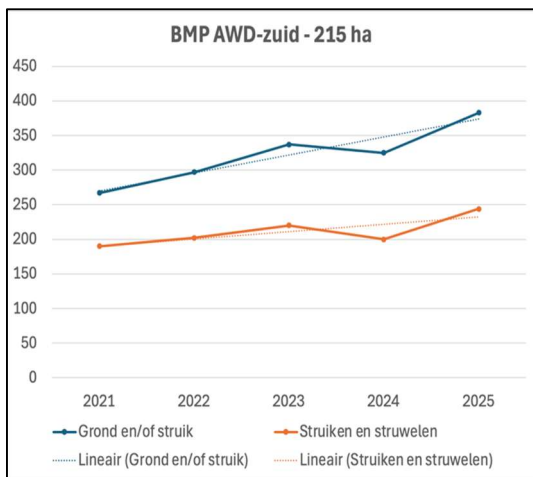
Er zijn meerdere factoren die van invloed zijn op de achteruitgang van struweelvogels. Om te beginnen ontwikkelingen die door wijzigen van omgevingsfactoren plaatsvinden of zich in overwinteringsgebied afspelen. Bijvoorbeeld de Fitis. Dat was ooit verreweg de meest voorkomende soort in de zuidelijke AWD met een maximum van 162 stuks in 1990, wat ook de piek is in bovenstaande grafiek. Landelijk is deze soort vanaf 1986 in rechte lijn tot 2024 meer dan gehalveerd. Deze ontwikkeling is getalsmatig van invloed op het totaal van de groep. Een ander voorbeeld is de afname van de Merel die ook landelijk afneemt, mede onder invloed van het Usutu-virus. De opkomst van de Vos eind jaren zeventig in de Hollandse duinen (Mulder 2007) heeft aan de teloorgang van de grote grondbroeders zoals Wulp, Wilde Eend en Fazant, maar ook van bijvoorbeeld de Tapuit en de Veldleeuwerik, zijn bijdrage geleverd (Schaap 2019). De hier geschetste ontwikkelingen speelden zich in alle Hollandse duinen af en zijn niet specifiek voor de AWD en verklaren niet waarom de broedvogelstand in de AWD, in tegenstelling tot die in bv. de Boswachterij Noordwijk en Berkheide, achteruit is gegaan (Schaap 2023).

Voor de zuidelijke Amsterdamse Waterleidingduinen zijn andere ontwikkelingen van belang. Bijvoorbeeld de demping van het Van Limburg Stirumkanaal (1995 en 2005). Dit zorgde niet alleen voor een grote landschappelijke verandering maar had ook invloed op de broedvogelstand in de ernaast gelegen plots Boeveld-West en Wolfsveld-West. Natuurprojecten zoals het afplaggen en creëren van stuifplekken hebben de hoeveelheid struweel gereduceerd, o.a. in De Westhoek. Daarnaast is in de zuidelijke AWD een toename te zien geweest van natuurlijke verstuiving en een toename van het aantal paraboolduinen, hetgeen tot minder struweel en broedgelegenheid heeft geleid (Schaap en Van Til 2019). Bijvoorbeeld in Gijs Kokkieshoek, Boeveld-West en Wolfsveld-West. Ook de verwijdering van de Amerikaanse vogelkers, dat soms met veel geweld gepaard ging, heeft het aantal struweelvogels sterk doen afnemen (Schaap 2015). Voorbeelden daarvan zijn Hoegatterduin en de Westhoek, waar ook nog eens begrazing heeft plaatsgevonden. De sterk toegenomen recreatie, vooral in de Corona-tijd (2020 en 2021), mag niet onderschat worden. Het toenemen van struinen in de duinen, ook in het broedseizoen, werkt negatief op een rustige broedomgeving. Hoewel ongetwijfeld meerdere factoren hebben gezorgd voor de sterke afname is na 2015 een hoofdrol weggelegd voor de Damherten die toen het hoogste aantal bereikten.

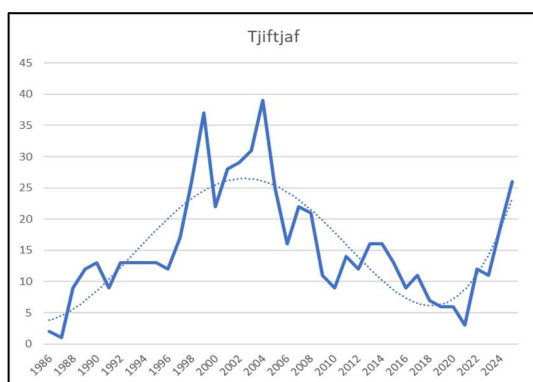
Discussie en conclusie

Al in 2017 beschrijven Noordzij en Van der Spek de mogelijke invloed van de Damherten op de afname van de Nachtegaal (Noordzij 2017). Toen waren de Damherten nog niet volledig in de zuidelijke AWD doorgedrongen. Sindsdien is de achteruitgang van de broedvogelstand, in tegenstelling tot die in bv. de Boswachterij Noordwijk en Berkheide (Schaap 2023), in een versnelling gekomen. De Nachtegaal was ooit een talrijke broedvogel in de zuidelijke AWD. Het aantal schommelde jarenlang rond de 70 stuks. Nu zijn daarvan in 2025 nog maar 11 over. Ze zijn sterk afhankelijk van dicht struweel hoewel ook andere soorten daarvan profiteren. Vooral de Duindoorn is belangrijk. Die stond jarenlang in dichtbegroeide combinaties met Amerikaanse vogelkers, Kardinaalsmuts, Vlier en Meidoorn. Het verwijderen van de Amerikaanse vogelkers bracht grote schade toe aan het dichte struweel. De overblijvende struiken werden daarna het slachtoffer van Damherten. Vooral de mannelijke dieren hebben met hun grote horens de struiken uiteengereten en gebroken. Het jonge blad van de Duindoorn werd gegeten en de bast van de Kardinaalsmuts geschild. Veel struiken hebben

Afbeelding 6: Grafiek van het aantal territoria in de habitats Grond en/of struik en Struiken en struwelen.

Afbeelding 7: Verloop van het aantal Tjiftjaffen gedurende de onderzoeksperiode 1986 t/m 2025.

dat niet overleefd, de resten zijn nog volop in het duin aanwezig. De Meidoorns en sommige Vlieren die groot genoeg waren, bleven staan. Het gevolg is dat verschillende delen in de zuidelijke AWD gedomineerd worden door solitair staande Meidoorns en enkele Vlieren, bijvoorbeeld in het Hoegatterduin, De Westhoek en Vinkenbaandriften. Het herstel tot dicht struweel is voorlopig niet te verwachten, zeker op korte termijn niet en het is de vraag of het ooit zal terugkomen.

Wat wel verwacht mag worden na 2021 is het herstel van hogere grassen, de kruidlaag en lage struiken zoals Kruipwilg en Wilde liguster die voor beschutting zorgen en insecten aantrekken. Soorten van het habitat *Struiken en struwelen* vinden daardoor meer voedsel en broedgelegenheid. Dit is echter niet beperkt tot deze groep omdat ook in de andere habitats grondbroeders te vinden zijn, zoals Boomleeuwerik, Boompieper, Tjiftjaf en Graspieper om een paar veel voorkomende soorten te noemen. Daarom zijn in bijgevoegde grafiek van afbeelding 6 zowel de habitat *Struiken en struwelen* als *Grond en struik* opgenomen. De toename over vier jaar van eerstgenoemde groep is 28 procent terwijl de groep *Grond en/of struik* met 43 procent is gestegen. Het lijkt erop dat de stijging veroorzaakt wordt door verminderde graasdruk al dan niet gestimuleerd door autonome ontwikkelingen. Ook soorten die jarenlang achteruit zijn gegaan tonen herstel. Een goed voorbeeld is de Tjiftjaf, een soort die landelijk over de gehele telperiode vooruit is gegaan en in de zuidelijke AWD een sterk afwijkend beeld laat zien. Zie hiertoe de grafiek van afbeelding 7. Aanvankelijk volgt de grafiek van deze soort de landelijke trend om na 2004 sterk af te nemen. De Tjiftjaf is sterk afhankelijk van de ondergroei in bosrijke omgeving om broedgelegenheid te vinden en heeft dat kennelijk na 2021 weer teruggevonden. Duidelijk is dat er na 2021 meer broedgelegenheid is ontstaan voor vogels die aan struiken, struwelen en grond gebonden zijn. Dat is de positieve conclusie die na vele jaren achteruitgang getrokken kan worden. Het is te hopen dat deze ontwikkeling zich zal bestendigen.

Woord van dank

Dit artikel is gebaseerd op de telresultaten van veel vrijwilligers van de Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk. Zonder hun jarenlange inzet zijn dit soort onderzoeken niet mogelijk. Dank gaat ook uit naar Vincent van der Spek van Waternet en Aad van der Voet die een eerdere versie van dit artikel, dat in Natuuronderzoek (Natuurberichten uit de AWD) zal worden gepubliceerd, van nuttig commentaar en aanvullingen hebben voorzien.

Bronnen

- Sierdsema H. 1999. Broedvogels en Beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1. Sovon onderzoeksrapport 1995/04. Staatsbosbeheer/SOVON, Driebergen/Beek-Ubbergen.
- Mulder, J.L., 2005. Vossenonderzoek in de duinstreek van 1979 tot 2000. VZZ-rapport 2005.72 Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.
- Schaap L. & G. Hageman, 2015. Hoegatterduin, de invloed van Amerikaanse vogelkersbestrijding nader bekeken. De Strandloper 47 (1): 22-25. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.
- Noordzij N. en V. van der Spek 2017. Hebben Damherten invloed op de nachtegalenstand in de AWD? Tussen Duin & Dijk, Volume 16 - Issue 2 p. 10- 12.
- Oosterbaan, B.W.J. & J. Mourik 2020. Invloed van Damherten op de vegetatie in de AWD. Een analyse van de flora- en vegetatiegegevens tussen 1997 en 2017. Van der Goes en Groot, Kwintshuil, Alkmaar, the Netherlands.
- Schaap, L.H.J. en M. van Til 2019. Broedvogelonderzoek in het Langevelderdun en De Blink. De Strandloper 51 (1). Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.
- Schaap L. 2020. Damherten geteld. De Strandloper 52(3), 19-22. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.
- Schaap L.H.J. 2023. Negatieve broedvogeltrends in de zuidelijke AWD. Fitis 59 (2): 78-85. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, Haarlem.
- Spek. V. van der & Geelen, L. 2024. Damhertellingen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Kansen en uitdagingen bij het tellen van een hertenpopulatie. Zoogdier 35-4, 10-12.

Een overdosis Zeearend

Rob de Mooij

Ik bezocht het Lauwersmeergebied van 13 tot 17 april 2026. Een paar dagen vogelen in een gebied waar de natuur nog iets meer zichzelf kan zijn, hoe parkachtig en mensgemaakt het eigenlijk ook allemaal is natuurlijk. Ik kom er al jaren een paar dagen, soms in het najaar, maar nu weer eens in het voorjaar. Met het weer had ik geluk, soms zonnig en soms wat aangename schaduwwolken. Met bovendien een missie, of eigenlijk wel drie: ik vond het tijd voor een mooie Visarend, voor Reuzensterns, en voor een volle onderdompeling in wat ik voorjaarssorten zou noemen. En bijzonder en vanzelfsprekend tegelijk (daar): Zeearenden.

Om met die Zeearenden te beginnen, ik was me er nog niet helemaal van bewust hoe vanzelfsprekend ze daar inmiddels zijn. Een paar jaren geleden zag ik er wel een paar gedurende wat dagen daar rondhangen. Maar deze keer zag ik meer Zeearenden dan ooit tevoren, en bijvoorbeeld meer dan Torenvalken of Buizerden.

Op dag 1: van de uitkijkpunt bij de Ezumakeeg zag ik kijkend naar links twee Zeearenden vliegen en kijkend naar rechts vier Zeearenden. Zes verschillende vogels! Tegelijk te zien.

Op dag 4: bij het Jaap Deensgat aangekomen keek ik een rondje lucht: ver weg vloog een Zeearend van me af. En toen keek ik een rondje dichterbij: daar vlogen en zaten zeven jonge Zeearenden. Hang-Zeearenden die een beetje aan het klooiën waren met elkaar, een paar zaten er op een dammetje in het water, en na verloop van tijd vlogen er een

paar weg naar links, en naar rechts, en viel de groep weer uit elkaar. Dat waren er dus zeker 8 in tien minuten.

En eerder die ochtend zat ik bij de Bantpolder om het aan de waddenkant hoogwater te zien worden en de bewegingen van de groepen steltlopers daar een beetje te volgen. Tijdens het scannen van de zand- en modderplaten voor me zag ik een Zeearend, die iets onbestemds uit elkaar stond te trekken. Kijk dacht ik, je ziet ze wel echt overal. En toen draaide ik nog wat verder door, en daar zaten er nog 4 op het wad. Ook hier weer vijf tegelijk. Wat me ook opviel waren de vele vogelaars met een kleine verrekijker en een grote telelens. Ik dacht te zien dat ze wat minder dan ikzelf gewend ben, ook de verre horizon steeds als afzoekgebied gebruiken. Ze kijken meer binnen hun camera-range, ze zoeken toch vooral mooi fotografeerbare vogels. Ze lijken bijvoorbeeld ook blij te zijn met de zoveelste Slobeend-man die daarvoor dichtbij genoeg komt. Terwijl ikzelf wat meer ben van "300 Slobeenden op de plas, en doorr...". Veel Zeearenden zag ik dagelijks ver weg. Bij iedere stop en een rondje lucht afspeuren zag ik er wel een, soms ook meerdere, maar natuurlijk onfotografeerbaar ver weg. En ook de enige Blauwe Kiekendief van de week vond ik zo, hoog over. Maar, genoeg over de Zeearenden.

Visarenden? Zou moeten kunnen in deze tijd van het jaar en daar. En inderdaad, de eerste Visarend die ik zag was in de lucht aan het bakkeleien met (natuurlijk) een Zeearend. Nadat ik de Visarend een tijd gevolgd had bij zijn vlucht, dook er opeens een tweede Visarend op bij de eerste. Ook weer even rondjes vliegen om elkaar, daarna ging er een

door. De eerste Visarend, herkenbaar aan een wat verfromfaaide staart, zag ik later die dag weer, nu met een grote vis in zijn poten en een dag later 's middags nogmaals, jagend.

En dan Reuzensterns, ook een doel. Drie zaten er in de Ezumakeeg op een zonnige middag. Slapend, poetsend, rondjes vliegend, vissend, al met al erg mooi in beeld en op redelijke afstand. In Nederland kon ik ze nog niet mooier langdurig bekijken. Sommige fotografen ter plaatse hadden er dan weer wat weinig oog voor (te gewoon?) maar vertelden elkaar ondertussen van "50 Reuzensterns in de Workumerwaard" en andere verhalen. Voor mij waren de Reuzensterns wel een vinkje, waarvan ik zeker een uur heb zitten genieten.

Het derde - brede - doel was om vooral te genieten van teruggekeerde voorjaarsvogels. Met bos, open land, natte moerasjes, wadden, rommellandschapjes en dorpjes was er zeker genoeg omgevingsvariatie voor van alles en nog wat. Desondanks was dat een missie met wisselend succes. Een aantal "usual suspects" ben ik de hele week niet tegengekomen. Bijvoorbeeld: geen Nachtegaal, geen Grasmus, geen Braamsluiper, geen Kleine Karekiet en zelfs geen Heggenmus gezien of gehoord. Dat gezegd hebbende had ik verder eigenlijk niets te klagen. Overal zingende Rietzangers, Rietgorzen, Zwartkoppen, Fitissen, Tjiftjaffen, Cetti's zangers. Op veel plaatsen Witte en Gele Kwikstaarten, en op de dijk een mooie man Rouwkwikstaart. Minder algemeen maar lekker voorjaarsachtig: zingende Zwarte en Gekraagde Roodstaarten, Blauwborsten (eigenlijk erg weinig in vergelijking met vorig jaar), een snorrende Snor, Tapuiten. En natuurlijk vlogen op veel plaatsen Boerenzwaluwen, boven de Ezumakeeg een grote bel van zeker 100

Oeverzwaluwen, en bij Esonstad mijn eerste Huiszwaluwen van het voorjaar.

Ook heel leuk zijn alle steltlopers in vele soorten en maten. Een van de charmes van het gebied is het grote aantal Kemphanen dat er in deze tijd van het jaar zit. Veel mannen met veel kleurenkragen en het opvallende grootteverschil tussen toch allemaal Kemphanen is weer eens mooi te zien. Donker koperkleurige IJslandse Grutto's, elegante Steltkluten, en veel luidruchtige Kluten op veel plaatsen. In eenzelfde plasje zowel een Witgatje, Tureluurs als Bosruiters, als mooi vergelijkingsmateriaal. Groenpootruiters en zomerkleed Zwarte Ruiters rustig foeragerend in andere plasjes. Op weer een andere plek Kanoeten, Bonte Strandlopers en een Kleine Strandloper in hetzelfde beeld. En natuurlijk altijd ook de waddenkant, met deze keer duizenden Bonte Strandlopers, honderden langsvliegende Steenlopers en hele grote groepen Zilverplevieren, wat Bontbekplevieren en Kanoeten, Kluten, Wulpen, Rosse Grutto's.

Ik kan dus wel zeggen dat ik mijn gewenste voorjaarsvogeldouche in alle hevigheid heb gekregen. Bij gebrek aan plaatjes, want fotograferen doe ik niet, moet ik het laten bij dit verhaaltje voor u, herinneringen voor mijzelf. En voor de statistici onder ons: de teller van deze vijfdaagse kwam op 112 soorten, en anders dan wel eens anders heb ik ze vrijwel allemaal in deze dagen meer dan eens gezien en/of gehoord. Mooi hoor, en missie geslaagd.

*Foto's Jos Zonneveld - Zearend vliegend Jaap Deensgat
Lauwersmeer 03-09-2025*

Galerie

Ik ben Piet-Chris van Dijk.

Toen ik met pensioen ging kreeg ik van mijn vrouw Ineke een workshop tiffany. Dit was een schot in de roos. Ik heb toen een cursus gevolgd bij Joost Wijnberg in Noordwijk. Sindsdien ben ik gewoon lekker met glas aan het stoeien. Het is voor mij vooral een hobby die ik op kan pakken als ik zin heb. Tiffany is een vorm van glaskunst waarbij verschillende kleuren glas gesneden, geslepen en de randen ingepakt worden in koperfolie om een mooie afbeelding te krijgen. Zeker als ze voor een raam hangen geven ze een prachtig effect. Hierna wordt het aan elkaar gesoldeerd en afgewerkt. Niet te verwarren met glas in lood. Een fijne hobby met leuke resultaten.

Cadeautje van de Bultrug aangespoeld

Geoorde Eendenmossel Conchoderma auritum (Linnaeus, 1767) op Walvispok Coronula diadema (Linnaeus, 1767)

Bram Langeveld, Cilka Maas & Mark Bosselaers

Sinds 2007 zijn ze er jaarlijks in onze Noordzee en regelmatig zelfs dicht op de kust: Bultruggen *Megaptera novaeangliae* (Borowski, 1781). De dieren lijken het er naar hun zin te hebben, want ze worden foeragerend waargenomen en sommige individuen blijven lang hangen (Leopold *et al.*, 2018). Ook in december 2025 en januari 2026 zwommen er een of zelfs twee Bultruggen dicht op de Zuid- en Noord-Hollandse kust, getuige de gegevens op Waarneming.nl en het landelijk nieuws. Ook vanaf de boulevard van Noordwijk was een Bultrug in januari goed te zien door de verrekijker. Een van ons (BL) heeft daar op 24 januari enorm van genoten. Het ging om een goed herkenbaar individu met een duidelijke witte vlek op de rechterzijde onder de rugvin. Helemaal zeker is dat natuurlijk niet, maar het was hoogstwaarschijnlijk precies deze Bultrug die iets eerder een cadeautje achterliet, dat door Cilka Maas op 8 januari 2026 werd opgeraapt van het strand van Noordwijk tussen Langevelderslag en Noordvoort (Fig. 1). In een tamelijk rijk aanspoelsel lag daar opeens een gigantische zeepok met daaraan enorme eendenmossels op lange, vlezige stelen. Nogal opvallend, dus mee naar huis. Het ensemble is nu onderdeel van de collectie van het Natuurhistorisch Museum Rotterdam (NMR993700222009 en 10).

Figuur 1: Geoorde Eendenmossel Conchoderma auritum (Linnaeus, 1767) op leeg huisje van Walvispok Coronula diadema (Linnaeus, 1767) op het strand van Noordwijk (Langevelderslag-Noordvoort), 8 januari 2026.

Walvispok

Zeepokken zijn eigenaardige kreeftachtigen. Hun larfjes leven vrij in het plankton, maar na een aantal stadia hechten ze zich vast aan een hard substraat. Vanuit hun antennes scheiden ze een natuurlijke lijm/cement af en het beestje komt zo dus ondersteboven muurvast te staan. Hun lichaam is sterk gereduceerd en ze vormen een

Figuur 2: Geoorde Eendenmossel Conchoderma auritum (Linnaeus, 1767) op leeg huisje van Walvispok Coronula diadema (Linnaeus, 1767), strand Noordwijk (Langevelderslag-Noordvoort), 8 januari 2026. De twee grootste exemplaren liggen op elkaar, waardoor het zichtbare exemplaar een extra paar oortjes lijkt te hebben. Collectie Natuurhistorisch Museum Rotterdam (NMR993700222009 en 10). Schaalbalk is 2 cm.

beschermend huisje dat uit een aantal wandplaten bestaat die met elkaar vergroeid zijn tot een stevig geheel (Darwin, 1854). De meeste van onze zeepokken hebben wat wittige huisjes en blijven klein. Iedereen kent die wel van het strand.

De zeepok die Cilka oprapte is echter opvallend groot, met een diameter van maximaal 5,5 cm (Fig. 2). Dit is onmiskenbaar een walvispok, een soort zeepok die

gespecialiseerd is om op en aan de basis diep verankerd in de huid van walvissen te groeien (Darwin, 1854). Er zijn enkele verschillende soorten. Strandvondsten van walvispokken zijn erg zeldzaam. Het gaat meestal om losse platen van (sub)fossiele exemplaren. De meest algemene soort van onze kust is *Cetopirus polysyrinx* Collareta *et al.*, 2022, zoals het Noordwijkse exemplaar van Langeveld (2010).

Bij de vondst van Cilka gaat het om een kakelvers exemplaar van *Coronula diadema* (Linnaeus, 1767). *Coronula* betekent kroontje en diadema natuurlijk diadeem; waarschijnlijk omdat Linnaeus ze als kroontje van de walvissen zag. Het grote formaat maakt direct duidelijk dat dit een van de soorten walvispok is. Typisch voor *Coronula diadema* zijn de duidelijk zeshoekige holte voor de weke delen, het opvallende contrast tussen de gladde wanden met slechts wat fijne groeilijntjes en de meer uitgesproken ribben op de hoeken (Darwin, 1854) en het feit dat die ribben vrij smal zijn en de tussenruimtes vrij diep ingesneden zijn. Bij *Cetopirus* zijn die ribben veel breder en vlakker. Daarnaast worden bij dat genus de hoekstukken met ribben veel dikker en breder, zodat ze bijna het gehele huisje bedekken en is de vorm van het huisje duidelijk meer afgeplat dan bij *Coronula* (e-mail Alberto Collareta, 12 maart 2026).

De weke delen van de Walvispok zijn weliswaar verdwenen, maar het huisje is nog helemaal intact en aan de onderzijde en in kanalen die van onder naar boven door de wandplaten van de zeepok lopen, zijn resten van de donkere walvishuid goed te zien (vergelijk Darwin, 1854; Kim *et al.*, 2020: fig. 3). Walvispokken zijn sterk gespecialiseerd en elke soort walvispok leeft doorgaans maar op één soort walvis. *Coronula diadema* komt in hoofdzaak voor op de Bultrug maar kan heel zelden ook voorkomen op andere vinvissen en zelfs af en toe op een potvis. Een geïnfecteerde Bultrug draagt al snel honderden pokken, vooral op de randen van de flippers, op de snuit en rond de spuitopening (de neus dus). Op fraaie foto's van Ton Haver op Waarneming.nl vanaf de pier van IJmuiden zijn ze zelfs te zien op de staart van 'onze' Bultrug (Fig. 3).

Figuur 3: Walvispokken *Coronula diadema* (Linnaeus, 1767) op de staart van 'onze' Bultrug *Megaptera novaeangliae* (Borowski, 1781); pier van IJmuiden, 2 februari 2026. Foto: Ton Haver.

Walvissen (moeten) migreren. In de winter hebben ze in de Noordelijke IJszee geen voedsel meer en bovendien vriest die grotendeels dicht. Ze trekken dan naar het zuiden om te overwinteren en zich voort te planten. Daarbij vallen ze zelf zonder eten (krill), maar de walvissen overleven dan op hun vetreserves. De Walvispokken (het zijn commensalen; "disgenoten"; geen parasieten) vallen ook zonder eten, maar zij overleven het niet. Ze bevruchten elkaar snel en zo groeien er miljoenen larven uit, die vrij in het water zweven als plankton. Na een paar larvale stadia, worden ze aangetrokken door (stoffen afgescheiden door) walvishuid en al snel hechten ze zich op de huid van een Bultrug, om later te zullen uitgroeien tot een grote pok (Nogata & Matsumura, 2006). De oude pokken vallen (ten minste gedeeltelijk) af (Bianucci *et al.*, 2006). Doordat er steeds weer meer en meer walvissen langs onze kusten passeren wordt de kans groter om dergelijke pokken op onze stranden te vinden. Dat is een goede zaak, het geeft aan dat de walvispopulaties toenemen en vooral dat ze weer meer en meer langs onze kusten naar het zuiden trekken, een route die ze lange tijd vermeden hebben. De Walvispok alleen al, is een prachtige gift van de Bultrug en een bijzondere vondst. Maar het wordt nog beter: op de Walvispok zitten bijzondere eendenmossels.

Georde Eendenmossels

Aan de Walvispok zitten vier eendenmossels. Eendenmossels zijn nauwe verwanten van de zeepokken, maar ze behoren tot een eigen groep binnen de kreeftachtigen. Qua uiterlijk wijken ze behoorlijk af, maar qua inwendige bouw zijn er sterke overeenkomsten tussen de twee groepen. Net als zeepokken, hebben ook de eendenmossels een sterk gereduceerd lichaam en hechten ze zich aan hard substraat. In tegenstelling tot zeepokken, hebben eendenmossels een lange steel en als ze een schelp hebben, dan zijn de klepjes niet tot een stevig geheel gefuseerd (Darwin, 1851, 1854).

Twee van de eendenmossels (Fig. 2) aan de Walvispok zijn opvallend groot (de grootste: lichaamslengte ca. 3,2 cm; steel 4,6 cm); de andere twee zijn kleiner, maar verder

identiek. Alle vier hebben ze sterk gereduceerde schelpstukjes, en lange, stevige en duidelijk van het lichaam afgescheiden stelen. Daarnaast hebben ze twee opvallende buisvormige uitsteeksels aan de top. Het lichaam is grotendeels donkerpaars, de steel heeft wat donkerpaarse lengtestrepen en de buisvormige uitsteeksels hebben donkerpaarse vlekjes tegen een bleke achtergrond. Deze combinatie van kenmerken maakt determinatie mogelijk als Georde Eendenmossel *Conchoderma auritum* (Linnaeus, 1767) (Huwae, 1985, 1986; Hayward & Ryland, 1995).

Conchoderma auritum groeit niet of zelden op walvishuid, maar kan op diverse harde ondergronden groeien, zoals scheepsrompen, boeien of zelfs de tanden van potvissen. De soort lijkt echter een sterke voorliefde te hebben voor het huisje van *Coronula* (Darwin, 1851; Kim *et al.*, 2020); er zijn tot wel 40 exemplaren van Georde Eendenmossels van

één *Coronula* bekend (Cornwall, 1927)! Vondsten van deze eendenmossel in onze wateren zijn op twee handen te tellen en afkomstig van een walvis zijn ze nog zeldzamer (Holthuis & Fransen, 2004), hoewel de associatie tussen *Conchoderma auritum* en *Coronula diadema* dus wel goed bekend en heel veelvoorkomend is (Darwin, 1851; Kim *et al.*, 2020). Maar kom er maar eens aan!

Dankwoord

Met dank aan Ton Haver voor toestemming voor gebruik van zijn fraaie foto en aan Alberto Collareta (Dipartimento di Scienze della Terra, Università di Pisa) voor informatie.

Bram Langeveld, Natuurhistorisch Museum Rotterdam, Westzeedijk 345, 3015 AA Rotterdam, langeveld@hetnatuurhistorisch.nl, Cilka Maas, cilkamaas@gmail.com & Mark Bosselaers, Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 29, B-1000 Brussel, België/Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Kousteensedijk 7, 4331 JE Middelburg, mark.bosselaers@telenet.be

Bronnen

Bianucci, G., W. Landini & J. Buckeridge, 2006. Whale barnacles and Neogene cetacean migration routes. *New Zealand Journal of Geology & Geophysics* 49: 115-120.
Cornwall, I.E., 1927. Some North Pacific whale barnacles. *Contributions to Canadian Biology and Fisheries* 3: 503-517.
Darwin, C., 1851. A monograph on the sub-class Cirripedia, with figures of all the species. The Lepadidae; or, pedunculated cirripedes. The Ray Society, Londen.
Darwin, C., 1854. A monograph on the sub-class Cirripedia, with figures of all the species. The Balanidae

(or sessile cirripedes); the Verrucidae, etc., etc., etc. The Ray Society, Londen.
Hayward, P.J. & J.S. Ryland (red.), 1995. *Handbook of the Marine Fauna of North-West Europe*. Oxford University Press, Oxford.
Holthuis, L.B. & C.H.J.M. Fransen, 2004. Interesting records of whale epizoic crustaceans from the Dutch North Sea coast (Cirripedia, Amphipoda). *Nederlandse Faunistische Mededelingen* 21: 11-16.
Huwae, P.H.M., 1985. De rankpotigen (Crustacea – Cirripedia) van de Nederlandse kust. *Tabellenserie van de Strandwerkgemeenschap* 28: 1-44.
Huwae, P.H.M., 1986. Over de eerste vondsten van twee *Pennella*-soorten (Crustacea: Copepoda) en van *Conchoderma virgatum* (Spengler) (Crustacea: Cirripedia) in Nederland. *Zoologische Bijdragen* 35: 1-9.
Kim, H.K., B.K.K. Chan, C.-B. Kang, H.W. Kim & W. Kim, 2020. How do whale barnacles live on their hosts? Functional morphology and mating-group sizes of *Coronula diadema* (Linnaeus, 1767) and *Conchoderma auritum* (Linnaeus, 1767) (Cirripedia: Thoracicalcareia). *Journal of Crustacean Biology* 40: 808-824.
Langeveld, B., 2010. Een fragment van de zeepok *Coronula diadema* van het strand bij Noordwijk. *Het Zeepaard* 70: 76.
Leopold, M.F., E. Rotshuizen & P.G.H. Evans, 2018. From nought to 100 in no time: how humpback whales (*Megaptera novaeangliae*) came into the southern North Sea. *Lutra* 61: 165-188.
Nogata, Y. & K. Matsumura, 2006. Larval development and settlement of a whale barnacle. *Biology Letters* 2: 92-93.

Een weekje slapen op Richel

Tessa Yanover (34)

In mei werkte ik als vrijwillig wadwachter op eiland Richel aan de oostkust voor Vlieland. Tijdens het broedseizoen en hoogseizoen zet Rijkswaterstaat (beheerder van onbewoonde eilanden in de Waddenzee) wadwachters in. Op drukke dagen kunnen hier tientallen recreanten van boord stappen. Wadwachters zorgen voor toezicht en informatie en helpen de kwetsbare natuur te beschermen. Na jaren op een wachtlijst te hebben gestaan, mocht ook ik eens uitwaaien en monitoren.

mensen, zodat de natuur hier haar gang kan gaan. Wadwachters zorgen dat de recreanten zich aan de regels houden op Richel en vertellen over de kwetsbare natuur en waar de gasten mogen wandelen. Ook wijzen zij mensen op de Erecode van het Wad: dit zijn een aantal gedragsregels voor de scheepvaart op de Waddenzee. Richel is een van de belangrijkste zandplaten voor de Grijsse zeehond en verschillende broedvogels. Daarom mogen passanten alleen op het strand en moeten voor de aangegeven bordjes blijven.

Deze grote zandplaat komt bij vloed bijna helemaal onder water te staan, alleen de duintjes blijven droog. De duintjes zijn ongeveer 6 meter hoog en vormen een broedplek voor verschillende meeuwensoorten. Er broeden ook veel Aalscholvers en op het hogere gedeelte van de zandplaat Bontbekplevieren, Eidereenden en Scholeksters.

Jutten

De getijden en de wind zijn hier de baas. Wadwachters proberen ook de zandplaat schoon te houden. We ruimen al het aangespoelde afval op en dit gaat in zakken mee naar de wal. Vanwege het mindere weer, waren er weinig recreanten komen droogvallen. Hierdoor heb ik flink kunnen jutten en heb ik een hoop visnetten, touwen en verpakkingsmateriaal kunnen opruimen.

Vogelen

In de wadtoren heb ik altijd ogen tekort. Turend door de kijker zag ik van alles gebeuren. Zowel bij afgaand als bij opkomend water bewogen de vogels met de zee mee. Van kleine groepjes Zilverplevieren en Groenpootruiters tot grote groepen Rosse Grutto's, Scholeksters en Drieteenstrandlopers. Een paar Steenlopers en Bontbekplevieren scharrelden tussen de wieren. Op zee klonken meerdere keren de geluiden van de Grote Sterns en Visdiefjes die aan het jagen waren. Ook hing er iedere dag een groepje juveniele Rotganzen rond te scharrelen. Af en toe stopte er een jonge Lepelaar om zich te poetsen,

maar hij werd een beetje gepest door Kokmeeuwen en Mantelmeeuwen.

Het weer

Het was een spannende en frisse week op Richel. De Waddenzee werd een toverbal van verschillende kleuren blauw en groen. Alle weertypes zijn voorbij gekomen met zelfs windstoten met windkracht 10.

Deze week werd ik getraakteerd op suikerspin roze lichten, diep paarse regenwolken, indigo blauwe zee en op sommige momenten had de zee zelfs tropische blauwtinten.

Ook was er gelukkig één windstille ochtend met windkracht 2, waardoor de zee spiegeltje glad werd. Later sloeg dit om in een stevige windkracht 6 met regen, hagel en de donkerste rolwolken.

Tijdens zonsondergang ontstond er een kleurenpalet van twee regenbogen boven zee en een klap onweer. Als de zon even doorbrak ontstonden er van die 'Hollandse' lichten en leek de zee een levend schilderij met alle schepen van de bruine vloot die voorbij kwamen.

Video's en informatie

Dichterbij de elementen en de pure natuur van de zee kon ik niet komen. Op de website van moedertjegroen.nl publiceer ik een mooie video van dit avontuur op de Waddenzee.

Meer lezen over het werk als wadwachter kan via waddenzee.nl/thema/natuur/blogs-wadwachters

Herbarium Frisicum: toevluchtsoord voor botanisch erfgoed

Jelle van Dijk

In de Strandloper van december 2025 vertelde ik het een en ander over het bijzondere herbarium van Anthonie van Zanten. Het ging over een verzameling gedroogde planten, verzameld rond Hillegom in de jaren 1924 en 1925. Dit herbarium, bestaande uit 100 bladen met daarop 148 plantensoorten geplakt, was nog steeds in het bezit van de dochter van Anthonie van Zanten, mevr. Agaath AB – van Zanten. Bij haar zoektocht naar een plaats om dit herbarium onder te brengen, had zij contact opgenomen met Naturalis en het hoofdbureau van de KNNV. Via de KNNV kwam dit herbarium tenslotte bij mij terecht. In het decembernummer van de Strandloper werd beschreven welk historisch belangrijk materiaal dit herbarium bevat. Zo werd de Driedistel in de niet meer bestaande duinen langs de Veenenburgerlaan genoemd, alsmede soorten als Moeraswespenorchis en Moeraslathyrus bij de ‘zwemplaats’ in de Hillegommerbeek ten zuiden van de dorpskern.

Uit de contacten met de familie AB werd snel duidelijk dat het zeer op prijs gesteld zou worden als het herbarium als een geheel ergens een plaats zou krijgen. Bij opname in Naturalis zou het herbarium worden opgesplitst. Hierbij zou het blad met de Driedistel in de deelverzameling Driedistels belanden, terwijl het blad met de Moeraslathyrus in een doos met Moeraslathyrussen bewaard zou worden. Wel bestaat bij Naturalis de mogelijkheid om alle bladen van een bepaald herbarium digitaal te bekijken.

Karst Meijer bekijkt het blad met orchideeën

Een verzoek aan de Stichting Vrienden van Oud Hillegom leverde niets op, omdat de stichting liet weten geen ruimte te hebben waar gedroogde planten onder geconditioneerde omstandigheden bewaard kunnen worden. Nog voordat weer contact met Lenie Duistermaat van Naturalis werd opgenomen, kregen we de tip van de familie AB om contact te zoeken met het Herbarium Frisicum in Wolvega. Op het internet bleek dat er veel informatie over deze instelling te vinden is. Enige schaamte bekreep mij, omdat ik nog nooit van deze instelling had gehoord. Toen ik las dat bekende botanici als Eddy Weeda en Bert Maes daar hun herbarium hadden ondergebracht, omdat zij hun verzamelingen bij elkaar willen houden, wist ik genoeg.

Geconditioneerde ruimte in het Herbarium Frisicum

Een afspraak om het herbarium van Anthonie van Zanten in Wolvega af te leveren was snel gemaakt. Op 26 februari reden Coby en ik naar Wolvega, waar we door beheerder Karst Meijer hartelijk ontvangen werden.

Het Herbarium Frisicum is gevestigd in een oud schoolgebouw, waar in diverse ruimten onder geconditioneerde omstandigheden gedroogde planten worden bewaard. Daarbij gaat het om kleine verzamelingen in één grote map zoals het Hillegomse herbarium, maar ook om de enorme verzameling bramen, bijeengebracht door Bram van de Beek, die in 1974 promoveerde in de botanie om zes jaar later ook te promoveren in de theologie.

Karst Meijer is zelf ook een verwoed verzamelaar. Daarbij richt hij zich vooral op lastige groepen zoals de bramen en de paardenbloemen. Over de laatste groep publiceerde hij samen met Erik van den Ham in 2025 een fraai boek, getiteld ‘Veldgids Paardenbloemen’. Nu het toch even over boeken gaat, in Wolvega is ook een indrukwekkende verzamelingen boeken bijeengebracht.

Op het internet is veel informatie over het Herbarium Frisicum te vinden. Op de eigen website worden tips gegeven hoe je met een verzameling gedroogde planten kunt beginnen. Ook bieden ze aan planten voor je te determineren, maar dan wel aan de hand van een goede foto.

Op Youtube is ook een mooi filmpje te zien waar Rogier van Vugt, hoofd horticultuur van de Leidse Hortus Botanicus en bij ons bekend vanwege zijn boeiende lezingen in het Jan Verwey Natuurcentrum, een bezoek brengt aan Wolvega in verband met de publicatie van het boek over paardenbloemen. Ook in dit filmpje wordt duidelijk wat de idealisten in Wolvega bereikt hebben om botanisch erfgoed te bewaren.

Macro-nachtvlinders in Noordwijk-Binnen in 2025

Hein Verkade

In 2025 is op een drietal plaatsen in Noordwijk-Binnen naar nachtvlinders gekeken. Hiervoor werd 's nachts een LED-emmer met lampjes op een vaste plek geplaatst om nachtvlinders aan te trekken. In de emmer staan twee eierdozen. Het ruwe oppervlak hiervan biedt de vlinders een mogelijkheid zich aan vast te houden. In de vroege ochtend wordt de emmer geopend en worden alle vlinders gefotografeerd. De meeste vlinders zitten inderdaad op de dozen, maar je kunt ze ook op de emmer zelf aan de binnen- en buitenzijde aantreffen. Met behulp van de app 'Obsidentify' en de gids 'Nachtvlinders' worden de macro-nachtvlinders gedetermineerd. De gefotografeerde vlinders worden na determinatie op waarneming.nl geplaatst en daarna weer teruggezet in de begroeiing.

De LED-emmer staat op alle drie de plaatsen iedere nacht op dezelfde plek. Dit is een voorwaarde om mee te kunnen doen aan het landelijke 'meetnet nachtvlinders' van de Vlinderstichting.

Naast de macro-nachtvlinders zijn er natuurlijk ook micro-nachtvlinders. De grens tussen deze subgroepen is niet eenduidig. De kleinste macro's zijn kleiner dan de grootste micro's. De uilen, spanners en pijlstaarten worden tot de macro's gerekend, en de bladrollers en motten tot de micro's. Maar de Buxusmot wordt dan weer als macro beschouwd.

Meetplekken

Twee meetplekken liggen in tuinen in de kern van Noordwijk-Binnen en de derde in landgoed Calorama. De tuinen liggen hemelsbreed ongeveer 150 meter van elkaar vandaan in de Douzastraat en in de van Limburg Stirumstraat en worden vrij extensief beheerd. Naast veel Klimop en een keur aan struiken is er een gazon aanwezig. Het verschil zit hem vooral in het bomenbestand. Nabij de meetplek in de Douzastraat staan alleen een oude middelgrote perenboom en een volgroeide berk. In de van Limburg Stirumstraat staan naast een ongeveer 50 jaar oude eik ook enkele oude perenbomen en diverse grote essen. In de aangrenzende tuin staat een tiental volgroeide esdoorns. Het meetpunt aan de van Limburg Stirumstraat ligt in een ruimere groene omgeving dan die in de Douzastraat.

De vaste meetplek op Calorama, ruim 500 meter ten noordoosten van de van Limburg Stirumstraat, ligt aan de voet van de houtwal direct ten oosten van de theekeupel. De bodem is geheel bedekt met Klimop (fig. 1). Daarboven is het vrij open met verspreid enkele struiken. Op ca vijf meter ligt een grasveldje dat een aantal malen per jaar wordt gemaaid. Rondom de meetplek staat een aantal volgroeide eiken en lindes. Daarbuiten staan oude beuken en enkele paardenkastanjes. Bloeiende (stinzen)planten zijn er vooral in het voorjaar te vinden. In de andere seizoenen zijn kruidachtigen spaarzaam aanwezig.

Fig. 1. De LED-emmer op de vaste meetplek in Calorama.

Vangnachten

In 2025 zijn twee verschillende LED-emmers steeds gelijktijdig gedurende 94 nachten geplaatst in de Douzastraat en op Calorama. Meestal werd de emmer kort na zonsondergang neergezet en de volgende ochtend rond zeven uur geleegd. De vangnachten zijn redelijk over het jaar gespreid (fig. 2) en nooit op twee opeenvolgende dagen. De emmer werd vooral met droog weer, weinig wind en relatief hoge temperaturen geplaatst.

Een van de emmers werd vanaf maart gedurende andere nachten in de van Limburg Stirumstraat neergezet.

aantal vangnachten	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
Calorama	4	9	6	9	7	6	10	13	5	9	9	7
Douzastraat	4	9	6	9	7	6	10	13	5	9	9	7
van Limburg Stirumstraat	0	0	4	4	6	6	9	12	5	7	6	3

Fig.2. Aantal vangnachten per maand in 2025

Resultaten

In heel 2025 werden op de drie locaties in totaal 733 macro-nachtvlinders gevangen. Met 402 exemplaren zat meer dan de helft in de emmer op Calorama. In de van Limburg Stirumstraat en de Douzastraat bedroegen de aantallen respectievelijk 195 en 136 vlinders.

700 vlinders konden tot 123 verschillende soorten gedetermineerd worden, de overige 33 alleen tot 6 soortgroepen. Deze laatste betreffen soms twee of drie soorten die zo gelijkend zijn dat zij alleen door ervaren kenners of met behulp van een microscoop tot op soortniveau gebracht kunnen worden.

De verdeling over het jaar is niet gelijkmatig. Op Calorama werden de meeste vlinders gevangen in de (na)zomer. Daarnaast zijn ook maart en december goede vangmaanden. De bekende dip in de maanden april-mei en oktober komt goed naar voren op Calorama (fig. 3). Januari is de enige maand waarin geen enkele macro-nachtvlinder werd gevangen.

Op de meetplekken in het dorp is de verdeling over het jaar nog meer geconcentreerd in de zomermaanden dan op Calorama. Het aantal gevangen vlinders is daar dus naar verhouding nog lager in de maanden februari-maart en november-december. De vlinders die in deze vroege en late periodes vliegen zijn vooral soorten die in een bosachtige omgeving voorkomen.

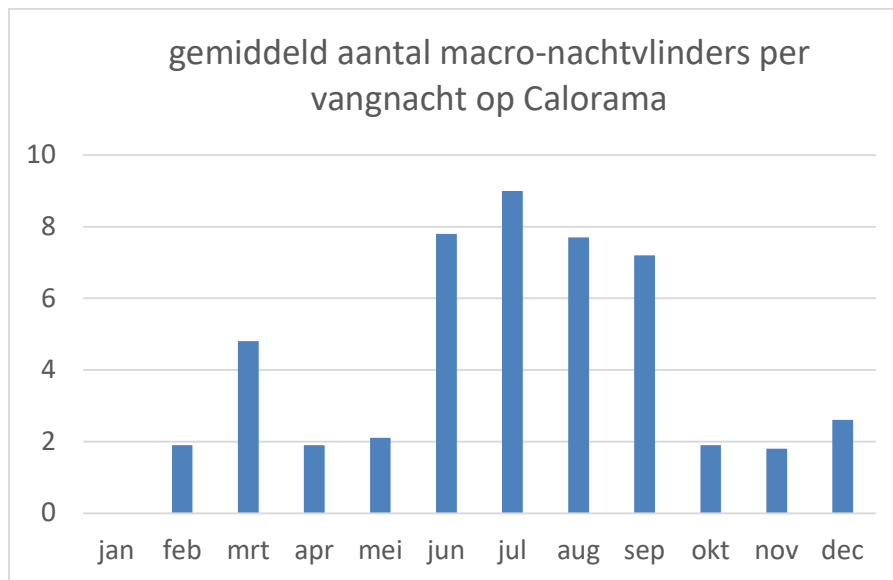

Fig. 3. Gemiddeld aantal macro-nachtvlinders per vangnacht op Calorama in 2025

Macro-nachtvlinders

Dagvlinders staan bekend om hun kleurenpracht. Toch doen nachtvlinders wat variatie en kleuren betreft zeker niet onder voor de dagvlinders. Enkele voorbeelden uit Calorama zijn hieronder weergegeven.

Nunvlinder 22-3-2025

Bandspanner spec. 6-5-2025

Silenespanner 22-5-2026

Witte tijger 15-6-2025

Meldevlinder 4-7-2025

Lieveling 20-8-2025

De soorten nachtvinders werden in verschillende aantallen waargenomen. Deze verschillen komen deels doordat de ene soort nu eenmaal talrijker is dan de ander. Daarnaast worden sommigen soorten sterker aangetrokken door de nachtelijke ledlamp dan andere. Maar dan is het ook nog eens zo dat een soort in het ene jaar veel talrijker voorkomt dan in het andere jaar. Dit laatste zal vast na het jaar 2026 naar voren komen.

Van de 123 soorten is 33% maar één keer waargenomen. Het hoge percentage eenmalige waarnemingen wijst erop dat er waarschijnlijk heel wat meer soorten gevonden kunnen worden. Ook dat gaan we in 2026 ervaren.

De meest gevangen soort in Noordwijk-Binnen was de Huismoeder met 80 exemplaren. De Zwartkamdwergspanner was met 55 exemplaren een goede tweede. De hoogste aantallen Zwartkamdwergspanners werden in augustus aangetroffen, de Huismoeders piekten in september. Bij de laatste soort moet worden aangetekend dat het aantal in september hoger was dan in augustus terwijl de LED-emmer in september maar 15 keer werd geplaatst en in augustus 38 keer (fig. 4 en fig. 2).

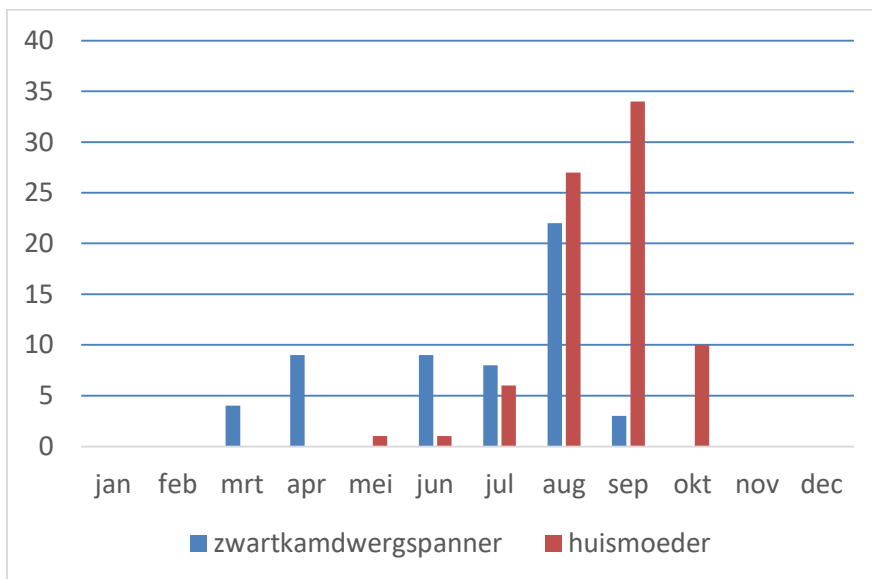

Fig. 4. Aantal Zwartkamdwergspanners en Huismoeders op drie locaties in Noordwijk-Binnen in 2025.

Zwartkamdwergspanner Calorama 21-6-2025

Huismoeder Douzastraat 28-8-2025

Elke nachtvlindersoort heeft zijn eigen vliegtijd. Sommige soorten komen in een korte tijd massaal voor. Deze soorten kennen soms maar één generatie per jaar. Dit pieken kan het hele jaar plaatsvinden, van de Perentak in februari tot de Kleine wintervlinder in november-december.

Daartussen komen diverse ‘pieken’ voor (fig. 5).

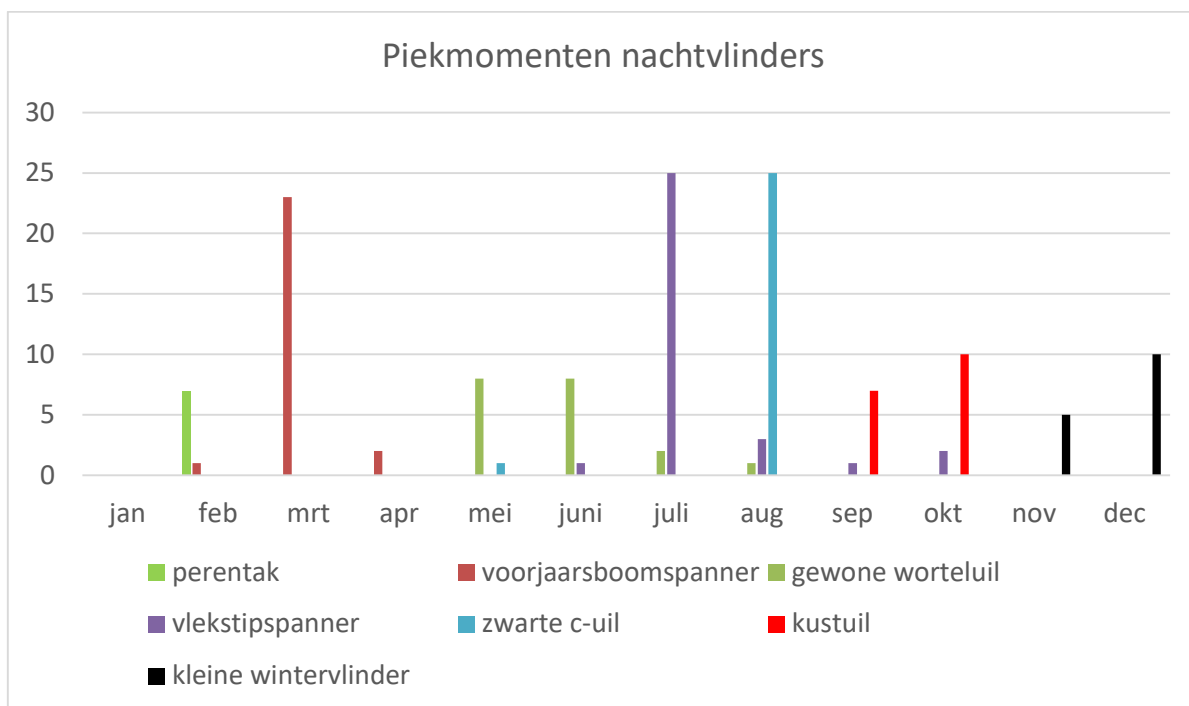

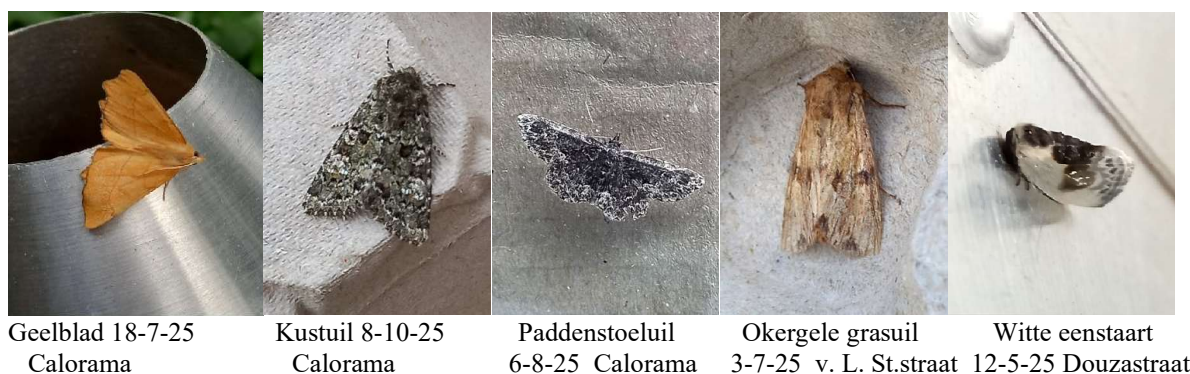
Fig. 5. Piekmomenten voor zeven soorten macro-nachtvlinders in Noordwijk-Binnen in 2025

De meeste macro-nachtvlinders die in 2025 in Noordwijk-Binnen werden waargenomen, zijn algemene en wijdverbreide soorten in Nederland. Enkele soorten springen in het oog. Zo werden in juli zeven exemplaren van het Geelblad gevangen op Calorama. Dit is een vrij schaars voorkomende soort in Nederland.

Eind september en in oktober zaten er totaal 17 Kustuilen in de emmer. Zoals de naam al zegt, is dit een typische kustbewoner die in de rest van het land zeldzaam is.

De Okergele grasuil en de Paddenstoeluil worden ook tot de schaarsere soorten gerekend.

Verdeling drie locaties

Het aantal gevangen vlinders verschilde nogal op de drie locaties. Daarnaast werden diverse soorten opvallend vaak op bepaalde meetpunten gevonden. Zo werden typische bossoorten als de Perentak, de Bosbesuil, het Geelblad, de Grote voorjaarsspanner, de Vlekstipspanner, de Grote en de Kleine wintervlinder in grote aantallen op Calorama en nauwelijks op de locaties in het dorp aangetroffen (zie bijlage). Hiertegenover staan soorten als de Gamma-uil, de Huisuil en het Vaal kokerbeertje die juist in de tuinen in het dorp werden gevangen. Deze soorten houden meer van tuinen in een bebouwde omgeving. Het Vaal kokerbeertje komt pas sinds 2014 in Nederland voor en zijn waardplanten zijn korstmossen in een stenige omgeving.

De Kustuil werd het meest gevangen in de van Limburg Stirumstraat. Daar staan nogal wat bramenstruiken. Kustuilen schijnen verzot te zijn op rijpe bramen.

De vrij schaarse Witte eenstaart werd alleen in de Douzastraat gezien.

Het plan is de tellingen in 2026 voort te zetten. Ik ben benieuwd wat voor nieuwe inzichten dit op gaat leveren.

Dankwoord

Graag wil ik het stichtingsbestuur van landgoed Calorama bedanken voor de toegang tot het afgesloten landgoed.

De Vlinderstichting stelde de LED-emmer ter beschikking en zorgde voor een snelle vervanging na een defect.

Bijlage. Aantal waargenomen macro-nachtvlinders in Noordwijk-Binnen in 2025

Macro-nachtvlinders	2025	Calorama	Douza	v. L. Stirum	Totaal
Aangebrande spanner	<i>Ligdia adustata</i>	4	0	0	4
Appeltak	<i>Campaea margaritaria</i>	2	0	0	2
Bastaardsatijnvlinder	<i>Euproctis chryorrhoea</i>	3	2	2	7
Bonte worteluil	<i>Agrotis vestigialis</i>	1	1	0	2
Bosbesuil	<i>Conistra vaccinii</i>	6	0	0	6
Breedbandhuismoeder	<i>Noctua fimbriata</i>	4	0	0	4
Bruine grijsbandspanner	<i>Cabera exanthemata</i>	0	0	1	1
Bruine sikkeluil	<i>Laspeyria flexula</i>	1	0	0	1
Bruine snuituil	<i>Hypena proboscidalis</i>	1	0	0	1
Buxusmot	<i>Cydalima perspectalis</i>	10	0	1	11
Donker klaverblaadje	<i>Macaria alternata</i>	1	0	0	1
Donkergroene korstmossuil	<i>Cryphia algae</i>	1	0	4	5
Dunvlerkspanner	<i>Lycia hirtaria</i>	1	2	1	4
Dwergstipspanner	<i>Idaea fuscovenosa</i>	2	0	0	2
Egale stipspanner	<i>Idaea straminata</i>	1	0	0	1
Eikentandvlinder	<i>Peridea anceps</i>	1	0	0	1
Gamma-uil	<i>Autographa gamma</i>	1	3	3	7
Geelblad	<i>Ennomos quercinaria</i>	7	0	0	7
Gele eenstaart	<i>Watsonalla binaria</i>	1	0	0	1
Gele oogspanner	<i>Cyclophora linearia</i>	2	1	0	3
Gelobd halmuiltje	<i>Oligia strigilis</i>	0	1	1	2
Geoogde worteluil	<i>Agrotis clavis</i>	3	2	0	5
Gerande spanner	<i>Lomaspilis marginata</i>	1	0	0	1
Gestippelde oogspanner	<i>Cyclophora punctaria</i>	5	0	1	6
Gestippelde rietboorder	<i>Lenisa geminipuncta</i>	1	0	0	1
Gestreepte goudspanner	<i>Camptogramma bilineata</i>	4	2	2	8
Gewone bandspanner	<i>Epirrhoe alternata</i>	1	0	0	1
Gewone breedvleugeluil	<i>Diarsia rubi</i>	10	1	1	12
Gewone dwergspanner	<i>Eupithecia vulgata</i>	0	1	0	1
Gewone grasuil	<i>Luperina testacea</i>	5	1	1	7

Gewone spikkelspanner	<i>Ectropis crepuscularia</i>	7	0	0	7
Gewone silene-uil	<i>Hadena bicruris</i>	2	0	0	2
Gewone stofuil	<i>Hoplodrina octogenaria</i>	6	0	2	8
Gewone velduil	<i>Agrotis segetum</i>	2	2	3	7
Gewone worteluil	<i>Agrotis exclamationis</i>	9	3	7	19
Graanworteluil	<i>Euxoa tritici</i>	1	1	1	3
Graswortelvlinder	<i>Apamea monoglypha</i>	1	0	0	1
Grijze stipspanner	<i>Idaea aversata</i>	7	2	6	15
Groene dwergspanner	<i>Pasiphila rectangulata</i>	1	0	1	2
Groente-uil	<i>Lacanobia oleracea</i>	0	1	1	2
Grote voorjaarsspanner	<i>Agriopsis marginaria</i>	5	0	0	5
Grote wintervlinder	<i>Erannis defoliaria</i>	16	0	0	16
Grote worteluil	<i>Agrotis ipsilon</i>	0	0	8	8
Guldenroededwergspanner	<i>Eupithecia virgaureata</i>	3	0	0	3
Haarbos	<i>Ochropleura plecta</i>	2	1	0	3
Halmuiltje spec.		3	0	2	5
Hazelaaruil	<i>Colocasia coryli</i>	2	0	2	4
Hennepnetelspanner	<i>Perizoma alchemillata</i>	1	0	0	1
Herfstspanner spec.		8	0	0	8
Hopdwergspanner	<i>Eupithecia assimilata</i>	0	0	1	1
Hopsnuituil	<i>Hypena rostralis</i>	0	0	1	1
Huismoeder	<i>Noctua pronuba</i>	20	28	32	80
Huisuil	<i>Caradrina clavipalpis</i>	1	6	3	10
Hyena	<i>Cosmia trapezina</i>	2	0	0	2
Kadeni-stofuil	<i>Caradrina kadenii</i>	1	0	0	1
Kajatehoutspanner	<i>Pelurga comitata</i>	0	1	0	1
Kleine voorjaarsspanner	<i>Agriopsis leucophaearia</i>	3	0	0	3
Kleine voorjaarsuil	<i>Orthosia cruda</i>	2	0	0	2
Kleine wintervlinder	<i>Operophtera brumata</i>	15	0	0	15
Kooluil	<i>Mamestra brassicae</i>	0	0	1	1
Kortzuiger	<i>Crocallis elinguaris</i>	3	0	0	3
Kustuil	<i>Polymixis lichenea</i>	4	3	10	17
Lichte korstmosuil	<i>Bryophila domestica</i>	0	0	2	2
Lieveling	<i>Timandra comae</i>	1	0	0	1
Meldevlinder	<i>Trachea atriplicis</i>	1	0	0	1
Morpheusstofuil	<i>Caradrina morpheus</i>	4	1	5	10
Najaarsspanner	<i>Agriopsis aurantiaria</i>	1	0	0	1
Nunvlinder	<i>Orthosia gothica</i>	8	2	4	14
Open-breedbandhuismoeder spec.		6	1	3	10
Okergele grasuil	<i>Apamea sublustris</i>	1	0	1	2
Oranjegeel halmuiltje	<i>Oligia fasciuncula</i>	1	0	0	1
Paardenbloemspanner	<i>Idaea seriata</i>	0	0	1	1
Paddenstoeluil	<i>Parascotia fuliginaria</i>	1	0	0	1
Peper-en-zoutvlinder	<i>Biston betularia</i>	0	0	1	1
Perentak	<i>Phigalia pilosaria</i>	7	1	0	8
Piramidevlinder	<i>Amphipyra pyramidea</i>	0	0	1	1
Piramidevlinder spec.		3	1	0	4

Plakker	<i>Lymantria dispar</i>	1	1	1	3
Populierenpijlstaart	<i>Laothoe populi</i>	0	0	1	1
Psi-uil/drietand		0	0	2	2
Put-a-uil	<i>Agrotis puta</i>	4	6	10	20
Satijnstipspanner	<i>Idaea subsericeata</i>	2	0	0	2
Schaduwstipspanner	<i>Idaea rusticata</i>	4	2	3	9
Schildstipspanner	<i>Idaea biselata</i>	1	0	0	1
Schimmelspanner	<i>Dysstroma truncata</i>	1	0	0	1
Silenespanner	<i>Perizoma flavofasciata</i>	2	0	0	2
Snuitvlinder	<i>Pterostoma palpina</i>	1	0	0	1
Spurrie-uil	<i>Anarta trifolii</i>	0	2	1	3
Stompvleugelgrasuil	<i>Mythimna impura</i>	1	2	0	3
Stro-uiltje	<i>Rivula sericealis</i>	3	0	0	3
Taxusspikkelspanner	<i>Peribatodes rhomboidaria</i>	6	1	3	10
Tweestip-orvlinder	<i>Ochropacha duplaris</i>	1	0	0	1
Tweestrepvoorjaarsuil	<i>Orthosia cerasi</i>	2	3	3	8
Vaal kokerbeertje	<i>Eilema caniola</i>	1	7	11	19
Variabele breedvleugeluil	<i>Diarsia mendica</i>	1	0	0	1
Variabele eikenuil	<i>Nycteola revayana</i>	1	0	0	1
Variabele voorjaarsuil	<i>Orthosia incerta</i>	1	3	1	5
Vierbandspanner spec.		4	0	0	4
Vierkantvlekuil	<i>Xestia xanthographa</i>	1	1	1	3
Vlasbekdwegspanner	<i>Eupithecia linariata</i>	1	0	0	1
Vlekstipspanner	<i>Idaea dimidiata</i>	27	2	1	30
Vogelwiekje	<i>Dypterygia scabriuscula</i>	2	0	0	2
Volgeling	<i>Noctua comes</i>	2	7	7	16
Voorjaarsboomspanner	<i>Alsophyla aescularia</i>	24	0	1	25
Voorjaarsdwegspanner	<i>Eupithecia abbreviata</i>	1	0	1	2
V-dwegspanner	<i>Chloroclystis v-ata</i>	0	1	0	1
Wapendrager	<i>Phalera bucephala</i>	3	0	1	4
Witstipgrasuil	<i>Mythimna albipuncta</i>	1	1	0	2
Witte eenstaart	<i>Cilix glaucata</i>	0	1	0	1
Witte l-uil	<i>Mythimna l-album</i>	1	0	0	1
Witte tijger	<i>Spilosoma lubricipeda</i>	1	0	0	1
Zandhalmuiltje	<i>Mesoligia furuncula</i>	1	0	1	2
Zilveren groenuil	<i>Pseudoips prasinana</i>	1	0	0	1
Zuidelijke grasuil	<i>Mythimna vitellina</i>	1	0	0	1
Zuidelijke stofuil	<i>Hoplodrina ambigua</i>	3	1	8	12
Zuringuil	<i>Acrionicta rumicis</i>	1	0	0	1
Zwart weeskind	<i>Mormo maura</i>	0	0	1	1
Zwartbandspanner	<i>Xanthorhoe fluctuata</i>	1	0	2	3
Zwarte c-uil	<i>Xestia c-nigrum</i>	18	6	4	28
Zwarte herfstspinner	<i>Poecilocampa populi</i>	2	0	0	2
Zwartkamdwegspanner	<i>Gymnoscelis rufifasciata</i>	28	14	13	55
Zwartvlekdwegspanner	<i>Eupithecia centaureata</i>	3	2	1	6
macro-nachtvlinder onbekend		1	2	0	3
	Totaal	402	136	195	733

Waarnemingen januari, februari, maart 2026

Peter Spierenburg

Waarnemingen zijn overgenomen van www.waarneming.nl. Hier is een volledig overzicht te vinden van de vogels en andere soorten die in deze maanden in ons waarnemingsgebied zijn waargenomen.

Voedselzwermen van genten en alken

In de winter kan de aanwezigheid van visetende zeevogels voor de Noordwijkse kust massaal zijn. In de vroege ochtend kunnen dan honderden Roodkeelduikers, alkachtigen en Drieteenmeeuwen passeren. Dat is niet elke winter zo. Waarschijnlijk zoeken ze onze kust vooral op als er grote scholen Sprot en jonge Haring aanwezig zijn. Dit zijn kleine vissen en een geschikte prooi voor bijvoorbeeld Zeekoeten. De winter van 2025/2026 leek als een mager seizoen de boeken in te gaan. De opbouw van aantallen Roodkeelduikers en Alk/Zeekoeten bleef uit. Drieteenmeeuwen waren vrijwel afwezig. Alleen Jan Van Genten zetten de trend voort van toenemende winteraantallen. Net als in voorafgaande jaren waren ze een dagelijks verschijnsel, soms met tientallen, met een piek in de laatste week van december. Jan Van Genten jagen op grotere vissen en hun aanwezigheid is niet gekoppeld aan de scholen van kleine vis. Maar vanaf 7 januari leek er toch wat aan de hand te zijn. De Roodkeelduikers begonnen op te bouwen naar 'normale' aantallen. Ze piekten op 11 januari met 1427 vogels. Er zat dus vis voor de kust. Maar desondanks bleven de Drieteenmeeuwen en Alk/Zeekoeten nog steeds volledig afwezig. Voor de Drieteenmeeuwen bleef dat dit jaar ook zo, maar voor Alken en Zeekoeten sloeg het beeld op 15 januari om. Verrassend genoeg waren het de Jan Van Genten die deze periode inluiden. Op 15 januari was er een grote groep van 40 Jan Van Genten op zee voor de zeetrekhut aan het duiken naar vis. Op 16 januari was de groep aangegroeid tot 165 genten. Daarbij viel op dat als de vogels begonnen te duiken er ook alkachtigen aan kwamen vliegen die zich bij de groep voegden. Ook opvallend was dat dit regelmatig om groepjes Alken ging. Bij Scheveningen vormde de Alk een aantal dagen later op 21 januari de meerderheid van de langsvliegende alkachtigen. Alken maakten dus een aanzienlijk deel uit van deze influx. Na wat stille dagen barstte het 20 januari echt los. Er vlogen 1200 Alk/Zeekoeten voorbij en zo'n 400 Jan Van Genten. Dit was inclusief een groep die voor de hut aan het vissen was. De vijf dagen daarna bleef dit beeld zo, met dagelijks 1500-3000 langsvliegende Alk/Zeekoeten en tientallen Jan Van Genten. Inmiddels hadden zich ook Aalscholvers bij de voedselzoekende groepen gevoegd. Op 25 januari vlogen er ruim 2300 langs. Net zo plotseling als deze groepen zeevogels voor onze kust verschenen waren ze ook weer weg. Vanaf 26 januari vielen de aantallen terug naar vrijwel nul voor Alk/Zeekoeten en ook Jan Van Genten en Roodkeelduikers lieten zich alleen nog in lage aantallen zien.

Wat we zagen voor de zeetrekhut waren typische voedselzwermen waarin meerdere soorten zeevogels samenwerken. Dit is op open zee een bekend verschijnsel. Je ziet dan opeens een concentratie vogels die andere vogels aantrekt, vervolgens weer uiteen valt en verderop weer vormt. De vogels maken zo optimaal gebruik van scholen vis die aan de oppervlakte komen. Dat gebeurt niet vanzelf: vaak worden die scholen uit de diepte omhoog gejaagd door dolfijnen of roofvissen. Met name Alken en Zeekoeten weten dan zo'n school verder naar de oppervlakte te drijven, waar andere soorten zoals meeuwen kunnen profiteren. Voor onze kust waren het de Jan Van Genten die schijnbaar het eerste zetje gaven. Waarschijnlijk doken zij naar de grotere roofvissen die een school kleine vis aan het opdrijven waren. Dit was dan voor de Alken en Zeekoeten het signaal zich naar deze plek te spoeden en naar de school kleine vis te duiken. Ook de Aalscholvers voegden zich bij de groep, ook een soort die goed samen vis op kan drijven. Na een paar minuten was het feestmaal dan alweer voorbij en begonnen de vogels zich weer te verspreiden. De Jan Van Genten bleven nog een poosje op het water dobberen, goed in de gaten houdend waar een nieuwe zwerm zich zou ontwikkelen. Dit gedrag waarbij zeevogels samenwerken zie je vlak onder de kust niet heel vaak. Scholen vis houden zich vaak op bij overgangen tussen verschillende stromingen in het water. Waarschijnlijk is zo'n voedselrijke bubbel, die normaal buiten ons zicht verder op zee ligt, door een tijdelijke verandering van stroming dicht onder de kust gekomen. De vogels zijn daar in mee gekomen. Zo gauw de voedselrijke zone zich weer weg bewoog van de kust waren ze als bij toverslag weer verdwenen.

Bultrug op bezoek

Bij het voedselstijven van de zeevogels voegde zich op 23 en 24 januari ook een Bultrug. Zeezoogdieren zijn vaak onderdeel van de voedselzwermen in zee. Zie je op open zee een concentratie vogels dan zitten daar vaak dolfijnen of soms een walvis onder. Voor onze kust gebeurt dat niet zomaar, want walvissen zijn zeldzaam. Op 23 januari kon Ezra Mandemaker vanaf Kachelduin langdurig een Bultrug volgen, die goed zichtbaar op een eindje uit de kust zwom, Waarschijnlijk was deze uit op dezelfde scholen Sprot en jonge Haring als waar de Alken en Zeekoeten op aan het jagen waren. Deze Bultrug was eerder op 10 en 18 januari al gezien bij IJmuiden en op 18 januari bij Scheveningen. Het dier was individueel herkenbaar vanwege een grote witte vlek voor de rugvin. Op 24 januari was de Bultrug weer aanwezig. Hij werd even voor 10:00u eerst opgemerkt door Casper Zuyderduyn, in zee voor de Noordduinen. Na eerst even noord te zijn gegaan bewoog hij zich langzaam naar zuid langs de kust. Hij was met tussenpozen te zien langs de boulevard en vervolgens voor de Coepelduynen. Rond half twee bereikte hij de Uitwatering van Katwijk. Rond half vier maakte hij rechtsomkeerd en zwom terug naar noord en weer langs Noordwijk. Rond half 5 verdween hij uit zicht. Hij had de hele laagwater periode bij ons doorgebracht. Zowel heen als terug volgde hij de stroom. Voor de Coepelduynen liet hij ook even een bijzonder gedrag zien, met het slaan van de staart op het water. Dit is waarschijnlijk een manier om vis op te schrikken zodat ze in scholen blijven zwemmen. In de

Bultrug – 24 januari 2026 Noordwijk aan Zee-strand © Daan Drukker

dagen daarna was hij t/m 7 februari regelmatig te zien bij IJmuiden, met nog een enkel uitstapje naar Scheveningen (29 januari) en opnieuw Noordwijk (4 februari). De Bultrug voert jaarlijks een lange trektocht uit tussen het poolgebied in de zomer en de evenaar in de winter. Daarbij kan hij ook de afslag naar de Noordzee nemen. Hij blijkt hier prima te kunnen leven. Nu de populatie zich aan het herstellen is van de vroegere walvisjacht, zijn er weer zoveel dat hij af en toe weer in de Noordzee opduikt. Sinds 2007 hebben in de meeste jaren één of meer Bultruggen de Nederlandse kustwateren aangedaan. In ons waarnemingsgebied was dat eerder in november en december 2013 en op 23 en 24 juni 2023.

Grillige Kruisbekken

Kruisbekken zijn altijd onvoorspelbaar. In het ene jaar zijn ze er volop, terwijl ze in een ander jaar vrijwel afwezig zijn. Het leven van de Kruisbek wordt bepaald door het voedsel waar ze met hun gekruiste snavel volledig op gespecialiseerd zijn: de zaden van naaldbomen. In ons deel van Europa is vooral de Fijnspar favoriet. Tot in het voorjaar eten ze daar de zaden van. Als het zaad van de Fijnspar in het voorjaar uit de kegels valt, schakelen ze over op dennen, die later beschikbaar komen. Vanaf de zomer, als de nieuwe oogst zich aandient, schakelen ze terug naar Fijnspar. In jaren dat de oogst tegenvalt, gaan ze massaal op zoek naar plekken waar ze wel zaden kunnen vinden. Dit zijn jaren met invasies waar de soort bekend om staat. In ons waarnemingsgebied is het voedselaanbod voor Kruisbekken beperkt. In de binnenduinstrand en lokaal in de AWD zijn er dennenbossen, maar die bestaan maar uit één soort, de Corsicaanse Den. Die biedt geen jaarrond soelaas. We zien dus vooral Kruisbekken als er elders tekort aan voedsel is. Als we alle waarnemingen in ons archief op een rij zetten dan komt daar een duidelijk jaarpatroon uit. In de winter zwerft er af en toe een groepje Kruisbekken door de duinen. Dat is dan meestal na een invasiejaar, als ze andere gebieden ontvlucht zijn. Pas vanaf juni loopt het aantal waarnemingen op, met een piek in oktober. Kruisbekken broeden al in februari en maart. Vanaf juni zien we de vogels die na het broedseizoen op zoek gaan naar naaldbossen met een rijke oogst. In ons bos van Corsicaanse Dennen hebben ze dan niet veel te zoeken, dus we

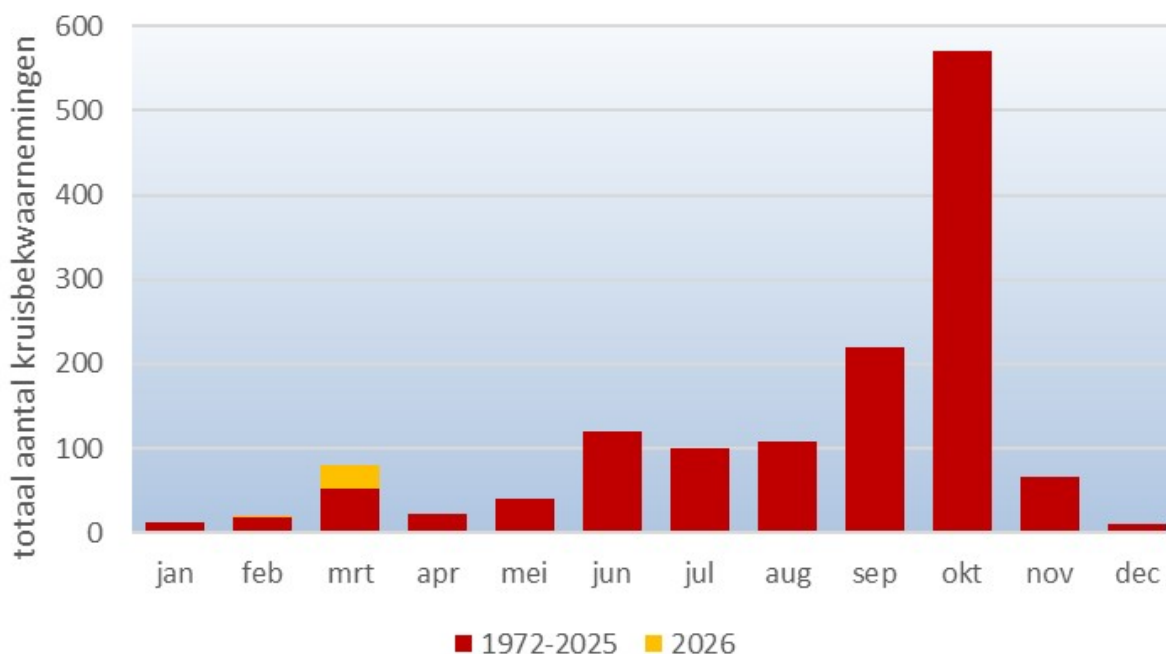

Kruisbekken – 7 maart 2026 Noordduinen Duindamseslag Noordwijk ©Bas van Schooten

zien vooral overvliegende vogels. Op de trektelposten worden ze makkelijk opgemerkt met hun ‘kiep’ roep, maar de aantallen zijn van jaar op jaar wisselend. Interessant in de grafiek is de kleine opleving in maart. We hebben dan te maken met potentiële broedvogels. In sommige jaren zijn er inderdaad zingende Kruisbekken aanwezig. Dat zegt op zich niet genoeg, want ook in rondtrekkende groepen wordt uitbundig gezongen. Pas als je een vogel met nestmateriaal ziet slepen is er zekerheid. Dat gebeurde in 1967 en 2014. In 1967 vond Dick Hoek zelfs het nest. Andere jaren met aanwezigheid van Kruisbekken in maart waren 1991 en 1992. Dit volgde toen op een invasie in het voorafgaande jaar. Dat dat geen noodzaak is bleek in de jaren daarna. Sinds 2000 waren er 12 jaren met Kruisbekken in maart, maar in de meeste gevallen zonder een voorafgaande invasie. Ze waren hier dus niet toevallig en misschien broeden ze vaker in onze dennenbossen dan we denken.

Ook dit jaar was er geen voorafgaande invasie en verbleven er in de winter geen Kruisbekken in de dennenbossen in de duinen. Grillig als ze zijn waren ze er vanaf eind februari toch opeens. Her en der in de Zuid-Hollandse duinstreek doken groepjes op. In de Noordduinen vloog de eerste over op 28 februari (CZ). Het aantal werd al snel groter en op 4 maart verbleef er een groep van 11 Kruisbekken ter hoogte van Kachelduin (EM). Deze groep bleef de hele maand aanwezig, vooral rond de Aardbeiendel, ten noorden van de Duindamseslag. De groep groeide uit naar maximaal 25 vogels. In de grafiek is te zien dat dit jaar er positief uit sprong. Maart 2026 was goed voor een derde van alle maart waarnemingen in ons werkgebied tot nu toe. Of deze plotselinge aanwezigheid tot broedgevallen heeft geleid is niet bekend. Nestbouw is niet gezien. Voor Kruisbekken is het heel gebruikelijk om gewoon een broedseizoen over te slaan als de naaldbomen te weinig zaden opleveren

Figuur 1. Totaal aantal waarnemingen van Kruisbekken in ons waarnemingsgebied per maand 1972-2025 en in 2026 (www.waarneming.nl)

Maandoverzicht

januari

Het jaar begon met veel wind. De noordelijke stroming bracht kou en winterse neerslag. De temperatuur bleef rond het vriespunt. Dit winterse weer hield met een korte onderbreking aan tot rond 11 januari. Daarna bracht een zuidelijke stroming relatief hoge temperaturen, oplopend tot boven de 10°C. In de tweede helft van de maand was er een groot verschil tussen winterse omstandigheden in het noorden van het land en relatief zacht weer in onze regio.

Op 1 januari zat de **Humes Bladkoning** nog steeds aan de Duinweg en werd hier t/m 3 januari gezien (WBo ea). Op 5 en 6 januari verbleven er 2 **Siberische Tjiftjaffen** langs de Kraaierslaan in de Noordzijderpolder (JB ea). Op 1 januari zat er een **Goudvink** in de wijk Boechorst (KV).

De wind van het begin van het jaar bracht op 2 januari een **Kleine Jager** voor de zeetrekhut (JD PS). Op 3 en 4 januari volgden een **Grote Jager** (HO) en op beide dagen een **Noordse Stormvogel** (HO JD). Op 10 januari vloog een onvolwassen **Grote Burgemeester** langs (CZ JD HO). Eerder deed op 8 januari de gekleurde volwassen vogel die in Beverwijk overwintert even ons strand aan (SF). Ook zat er op 9 januari een volwassen **Kleine Burgemeester** even op het strand van de Coepelduynen (GT). Waarschijnlijk was dit de vogel die in eerdere

Grote Burgemeester – 10 januari 2026 Strand Noordduinen Noordwijk ©Casper Zuyderduyn

jaren in Leiden heeft overwinterd. Op 10 januari vlogen er 5 **Kleine Zwanen** en een **Sneeuwgorz** langs het strand van de Noordduinen (CZ). Langs Kachelduin vlogen op 11 januari 2 **Wilde Zwanen**, op 17 januari een **IJseend** en op 26 januari een **Roodhalsfuut** (EM). Diezelfde dag verbleef er een **Geoorde Fuut** op zee (EM). Eerder zat er op 11 januari een **Kuifduiker** op zee voor de Duindamseslag (EM). Op 11 januari leidde een telling vanuit de zeetrekhut van 1427 **Roodkeelduikers** (JD ea) een periode in met grote aantallen zeevogels voor de kust, die tot rond de 25° aanhield, met grote aantallen Alken, Zeekoeten, Jan Van Genten en Roodkeelduikers en af en toe 1-2 **Parelduikers** (JD ea). Daar tussen vlogen op 11 januari 3 **IJseenden** (CZ HO DT) en een **Dodaars** (HV ea), een **Roodhalsfuut** op 12 januari (JD HO), 2 **Geoorde Futen** op 15 januari (JD HO) en één op 25 januari (HL PS ea). Op 25 januari passeerden ook 5 **Kluten** (HL PS ea). Ook op 18 januari vloog er een **IJseend** langs (BS). Op het strand van de Coepelduynen liepen op 7 januari 2 **Kemphanen** (JHn).

Siberische Tijftjaf – 6 januari 2026 Kraaierslaan Noordwijk ©Ezra Mandemaker

Na de storm profiteerden veel meeuwen van de aangespoelde zwaardschedes. Op 11 januari zaten er meer dan 2500 **Stormmeeuwen** op het strand bij de Duindamseslag (BS).

In de Elsgeesterpolder zaten de hele maand 1-2 **Kleine Zilverreigers** (JW ea). Overwinterende **Witte Kwikstaarten** waren schaars, met losse individuen in de Elsgeesterpolder, Polder Hoogeweg en de Noordzijderpolder (JD ea). Bij de Achterweg en bij de Uitwatering Katwijk waren op 22 en 26 januari waarnemingen van een overwinterende **Zwarte Roodstaart** (GVo EJa). Roodborsttapuiten overwinterden op verschillende plekken in de AWD, bij de Langevelderslag, de Noordzijderpolder, de boulevard en de Coepelduynen (CZ ea). In de Zwetterpolder zat een flinke groep **Veldleeuweriken**, met 102 op 10 januari (HV). Hierbij zaten ook Rietgorzen met een maximum van 23 op 10 januari (HV). In de Elsgeesterpolder zat op 31 januari een groep van 30 **Kneuen** (GV). In de zuidelijke AWD overwinterden 2 **Klapeksters** (JSp ea). Vanaf 18 januari zwierven er twee **Raven** door de AWD (JF ea). Op 25 januari vloog er een jonge **Zeearend** naar noord over De Zilk (SF). In de AWD verbleef die dag een **Smelleken** (DD). Op 31 januari verbleven er 2 **Wilde Zwanen** in de Elsgeesterpolder (GV).

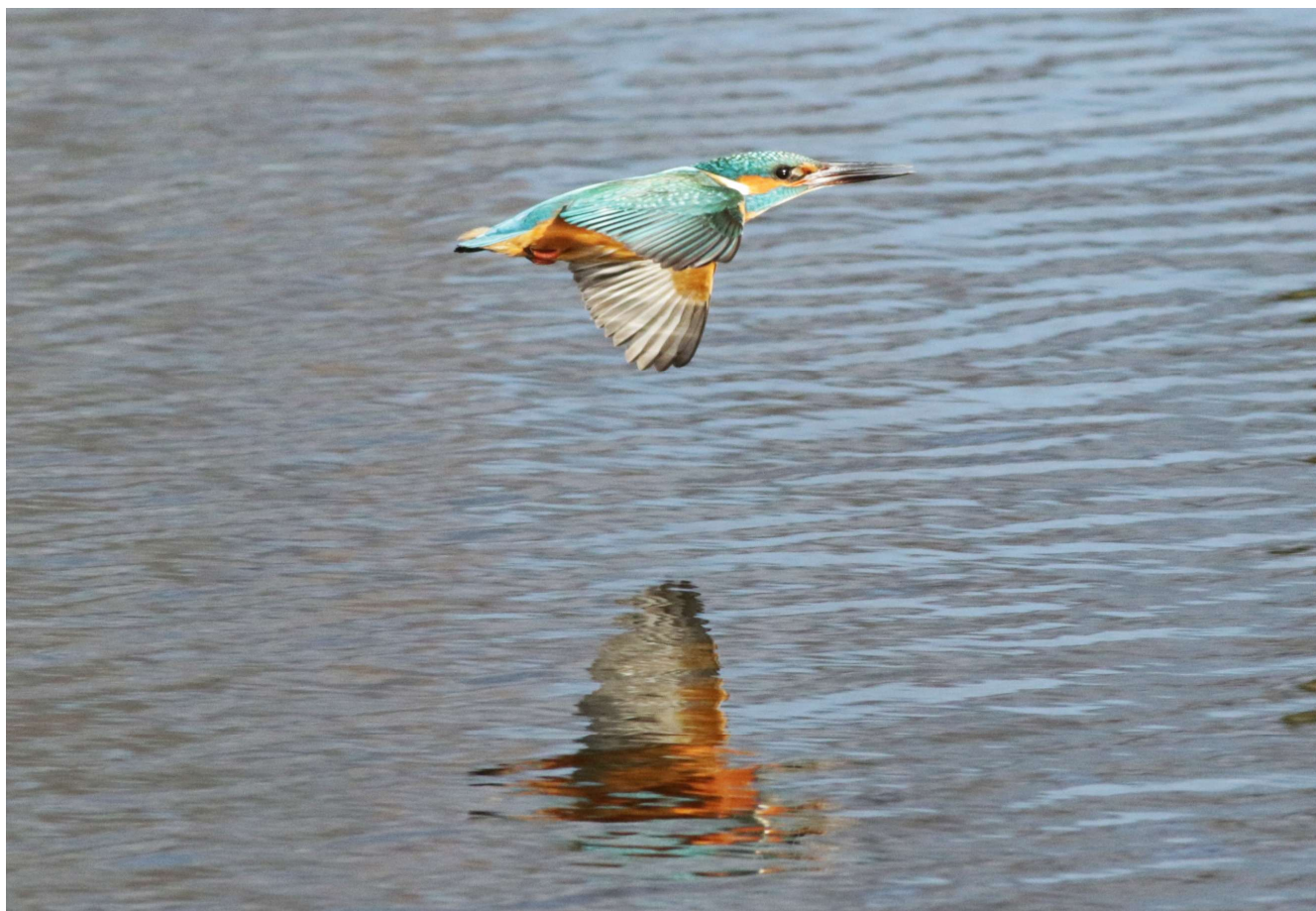
IJseenden - 11 januari 2026 Overvliegend Strand Noorduinen Noordwijk ©Casper Zuyderduyn

februari

De grens tussen koude en warme lucht bleef in de eerste drie weken van februari boven ons land liggen. Aan de kust zaten we grotendeels in een warmere westelijke stroming. Zacht weer wisselde af met periodes met oostenwind met lagere temperaturen. In de laatste week van de maand werd het rond 24-26 februari lenteachtig.

Voor de zeetrek hut streken op 1 februari 2 **Kuifduikers** neer en vloog er een **Noordse Stormvogel** langs (HO DT ea). Op 4 februari passeerde een **Grote Jager** (JD HO). Op 7 februari vloog een **Roodhalsfuut** langs (JD HO), gevolgd door een **Kuifduiker** op 8 februari (NM HL JD). Op 26 februari passeerde een groepje van 5 **Lepelaars** (JD ea). Langs Kachelduin trok op 7 februari een **Sneeuwgorz**, op 8 februari 4 **Kleine Zwanen** en op 25 februari 1800 **Brandganzen** (EM). Op 25 februari trokken 32 **Rietgorzen** en 27 **Witte Kwikstaarten** over, op de weg terug naar hun broedgebieden (EM). Op 27 februari zaten de eerste 4 **Rouwkwikstaarten** op doortrek langs de Leidsevaart bij Noordwijkerhout (CZ). De eerste **Boomleeuwerik** zong op 7 februari in de AWD (JSp ea) en dezelfde dag de eerste **Veldleeuwerik** in de Noordzijderpolder (JB). Op 25 februari zong de eerste **Grote Lijster** in de AWD bij de Zilk (JSp). In de Noorduinen noordrand Noordwijk verbleef op 7 en 10 februari een groepje van 4 **Goudvinken** (CZ). Ook in Oud-Leeuwenhorst zat van 12-21 februari een groepje van drie (JDu TD). Van 6 t/m 17 februari verbleef er een **Europese Kanarie** in de Noorduinen noordrand Noordwijk, af en toe zingend (CZ ea). Op 9 februari vloog er één over de zeetrek hut, mogelijk dezelfde vogel (NM HL). In de Elsgeesterpolder zat op 10 februari een groep van 30 **Kneuen** (JW). De korte periode van kou leek de **IJsvogel** niet te deren. Ze waren overal in ons waarnemingsgebied te vinden, zoals op Willem v.d. Bergh (WBo).

Isvogel – 7 februari 2026 Noordwijk - Willem v.d. Bergh (Stichting)© Wijndeldt Boelema

De hele maand verbleven er 1-2 **Kleine Zilverreigers** in de Elsgeesterpolder (JW ea). Ook dook er één een paar keer op in de Zilkerpolder (FO ea). De 2 **Wilde Zwanen** bleven aanwezig in de Elsgeesterpolder t/m 22 februari (JW JD ea). Van 13 t/m 28 februari verbleef er een man **Topper** in de Uitwatering van Katwijk (JVr ea). Op 28 februari vlogen er 3 **Raven** over de Noordzijderpolder (FVi). In de AWD overwinterden 2 **Blauwe Kiekendieven**, waarvan één volwassen man (JSp). Op 25 februari vlogen er 2 ontsnapte **Kroeskoppelikanen** over Katwijk Noord en de Elsgeesterpolder (BB).

Topper - 22 februari 2026 Katwijk aan Zee Buitenwatering ©Joas de Vreugd

Het hele kwartaal rustten er **Gewone Zeehonden** bij de Uitwatering van Katwijk, met een maximum van 7 op 1 februari (LK). Op 5 en 13 februari was ook een **Grijze Zeehond** aanwezig (EJ). Op 25 februari vlogen de eerste dagvlinders van het seizoen. In de Noordduinen noordrand Noordwijk vlogen een **Gehakkelde Aurelia** en een **Citroenvlinder** (JHa). Ook kwamen die dag de eerste **Gewone Dwergvleermuizen** uit hun winterslaap in de Noordzijdepolder (JB).

maart

Het lenteachtige weer hield aan in de eerste week van maart. Het was droog, zonnig met temperaturen die flink opliepen. Vanaf 10 maart sloeg het weer om en werd het wisselvallig. Het lenteweer keerde terug rond het midden van de maand, maar er zaten door de koude nachten ook regelmatig dagen met mist bij. In de laatste week kwamen we in een noordwestelijke stroming. Het werd guur, met winterse buien en temperatuur beneden het gemiddelde van de tijd van het jaar.

Op 1 maart verbleef er een **Kleine Zilverreiger** in de Elsgeestepolder (NM HO HL). Op 7 maart zat er één in de Zilkerpolder (HN). De hele maand bleven 2 **Blauwe Kiekendieven**, man en vrouw aanwezig in de AWD (AR). Op 4 maart verbleef er een **Witgat** in de Zwetterpolder (HV). Op 25 maart zat er een onvolwassen **Middelste Jager** op het strand van de Coepelduynen (TW). Op 6 maart vlogen 2 **Zeearenden** naar noord over de Langevelderslag (PT). Op 18 maart vloog een adulte vogel over Solassi (RJ). Over de AWD vloog op 23 maart een **Rode Wouw** naar zuid (FVr).

Langs de zeetrek hut vloog op 16 maart een **Kuifaalscholver** (HV JD). Langs Kachelduin vloog op 1 en 20 maart een **Bonte Kraai**. Zes **Kemphanen** trokken op 18 maart langs (EM CZ). Op 29 en 30 maart vloog er een **Kleine Jager** (EM). Op 30 maart passeerden een tweedejaars **Grote Burgemeester** en een **Roodhalsfuut** (EM). Op 2 maart zat er een **Siberische Tjiftjaf** die hoog naar noord wegvloog (EM). Op 25 maart zat er één in de AWD bij De Zilk (DD). Op 21 maart vloog er een **Waterpieper** over de Langevelderslag (HN). De laatste **Grote Gele Kwikstaarten** van de winter liepen op 7 maart in de Bronsgeest (BS). De hele maand bleven er 1-2 **Klapksters** aanwezig in de zuidelijke AWD (AR ea). In de Noordduinen rond de Duindamseslag waren van 7 t/m 23 maart 1-2 zingende **Zwarte Mezen** aanwezig (BS ea). In Oud-Leeuwenhorst zaten op 7 maart 4 **Goudvinken** (LM). Op 8 maart zaten er 2 in Oud-Leeuwenhorst (MGo) en op 14 maart één in Nieuw-Leeuwenhorst.

Op 2 maart was een paar **Slechtvalken** weer aanwezig op de toren van Leeuwenhorst (RJ). Op 4 maart zong een **Zwarte Roodstaart** in 't Heen Katwijk (AM). Op 6 maart trok de eerste **Bruine Kiekendief** naar noord over de Coepelduynen (CZ). De eerste **Grutto** was op 7 maart terug in het broedgebied in de Elsgeestepolder (WN), gevolgd door de **Tureluur** op 10 maart. Op 15 maart arriveerden de eerste **Blauwborsten** en zongen op drie plekken in de Van Limburg Stirumvallei in de AWD (MW). De eerste **Boerenzwaluw** vloog op 18 maart over de Noordduinen (CZ). Die dag vloog er ook een **Gele**

Goudvink – 14 maart 2026 Nieuw-Leeuwenhorst Noordwijkerhout © Peter Weijers

Kwikstaart over Rijnsburg (MD). De eerste **Kleine Plevieren** arriveerden op 20 maart en waren aan het baltsen in de Noordzijdepolder (GH). De eerste **Fitis** zong op 23 maart in de AWD (JW). Op 23 maart vlogen de eerste **Grote Sterns** langs de zeetrekhut (JD). Bijzonder genoeg was de eerste **Visdief** al eerder, op 16 maart (JD). Op 27 maart passeerde de eerste **Regenwulp** (JD). Op 29 maart zong de eerste **Boompieper** in Starrenbroek in de AWD (HL).

De uitbreiding van de **Cetti's Zanger** in ons waarnemingsgebied zet zich voort. Na overwinterende vogels in Rijnsoever, De Klei en bij het Oosterduinse Meer, zongen er in maart Cetti's Zangers (FV ea) in Rijnsoever (3 locaties), de Maandagse Wetering en langs de Leidsevaart (2 locaties).

Op 5 en 8 maart vloog er een **Grote Vos** in de AWD (KZ MK). Op 30 maart stak een **Wezel** het fietspad over bij De Blink (KV).

Waarnemers

AM	Annelies Marijn	GV	Gijs van der Voet	LM	Lotte van der Meer
AR	Annemiek Rutten	GVo	Gert Vonk	KV	Koene Vegter
BB	Bas van der Burg	HL	Hugo Langezaal	KZ	Klaasje van der Zee
BS	Bas van Schoten	HN	Hans den Nobel	MD	Menno van Duijn
CZ	Casper Zuyderduyn	HO	Hanneke Oltheten	MGo	M. Goldenberg
DD	Dirk Dijkstra	HV	Hein Verkade	MK	Martijn Korthorst
DT	Diny Thibaudier	JB	Joost Bouwmeester	MV	Maarten Visser
EJ	Edwin Jongeleen	JD	Jelle van Dijk	NM	Nika van de Meiracker
EJa	Erik Jansen	JDu	Joris Duivenvoorden	PS	Peter Spierenburg
EM	Ezra Mandemaker	JF	Jaap Faber	PT	Pieter Thomas
FO	Frank Out	JHa	Joël Haasnoot	RJ	Rob Jansson
FV	Fijke de Vreugd	JHn	Jona Haasnoot	SF	Sylvain Fleur
FVr	Felix Verschoor	JSp	Jerker Spits	TD	Ton Duivenvoorden
FVi	Femke Vink	JVr	Joas de Vreugd	TW	Tom Witteveen
GH	George Hageman	JW	Jan Wierda	WBo	Wijndeldt Boelema
GT	Gijsbert Twigt	LK	Lisette van der Krogt	WN	Wilfried Niessen

bron: www.waarneming.nl. NB overzicht exclusief waarnemers met onvolledige naam.

Patrijzen -16 januari 2026 Noordzijdepolder Noordwijkerhout © George Hageman

Werkgroepen juni 2026

De vereniging is op verschillende terreinen actief, uiteenlopend van vogeltellingen tot het organiseren van educatieve activiteiten. In verschillende werkgroepen en commissies zijn leden van de vereniging hiermee aan de slag. Wilt u binnen één van de werkgroepen of commissies actief worden laat dat dan weten! Op deze pagina vindt u een overzicht van contactpersonen. Zij kunnen u meer vertellen over de activiteiten en op welke manier u hier aan mee kunt werken.

Educatieve Werkgroep

De Educatieve Werkgroep organiseert de educatieve jeugdactiviteiten van de vereniging, zoals speciale programma's voor leerlingen van basisscholen in Noordwijk e.o., het Herfstnatuurspel, de Jeugd Natuurclub en de informatievoorziening in het Jan Verwey Natuurcentrum. Contactpersonen: Annemarie Struive en Annet de Willigen
E-mail: janverweycentrum@strandloper.nl

Jeugd Natuurclub

De Jeugd Natuurclub organiseert excursies en activiteiten in het Jan Verwey Natuurcentrum en daar buiten, voor kinderen van 6 tot 12 jaar. Zoals uilenballen pluizen, kornetvissen en struinen in de duinen. Contactpersoon: Annet de Willigen
E-mail: jeugd Natuurclub@strandloper.nl

Excursies

Er worden regelmatig excursies georganiseerd. De bestemming kan de omgeving van Noordwijk zijn, maar ook natuurgebieden elders in Nederland of zelfs het buitenland. Excursies worden aangekondigd in de agenda en op de website. Contactpersonen: Jos Zonneveld, Johan Scholten en Dini Thibaudier.
tel:(na 18.00uur) 06-22017081 E-mail: excursies@strandloper.nl

Waddenexcursie

Contactpersoon: Jos Zonneveld (zie hierboven)
E-mail: excursies@strandloper.nl

Broedvogelinventarisatie

In samenwerking met SOVON wordt er in verschillende gebieden in en rond de gemeente Noordwijk jaarlijks een aantal kavels geïnventariseerd, onder andere in de AWD, de Noordduinen en Nieuw-Leeuwenhorst
Contactpersoon: Leo Schaap tel: 06-53626663
E-mail: lhjschaap@gmail.com

Paddenstoelenwerkgroep

De paddenstoelenwerkgroep bestudeert het grote aantal soorten paddenstoelen dat in Noordwijk en omgeving voorkomt. Contactpersoon: Arie Dwarswaard Telefoon: 025-2233466
E-mail: a.dwarswaard2@kpnplanet.nl

Mossenwerkgroep Hollands Duin

(Samen met KNNV-afd. Leiden)
De mossenwerkgroep houdt zich bezig met de mossen en korstmossen die rond Noordwijk te vinden zijn. Contactpersoon: Jeannette Teunissen. Telefoon 071-8886585
E-mail: KNNVLeiden5@gmail.com

Roofvogels en Uilen Werkgroep

Met het plaatsen van nestkasten hoopt de Roofvogels en uilen Werkgroep de vestiging van deze vogels in de regio een steuntje in de rug te geven. Contactpersoon: Rob Jansson tel: 06-51066081
Contactpersoon: Mariska de Graaff tel: 06-14905960
E-mail: info@mariskadegraaff.nl

Waarnemingenarchief

De vereniging verzamelt sinds 1969 waarnemingen van vogels. Meer recent zijn ook zoogdieren, vlinders en andere diersoorten in de belangstelling komen te staan. Waarnemingen doorgegeven aan <https://noordwijk.waarneming.nl/obs/create>
Contactpersoon: Peter Spierenburg Telefoon: 071-4035136
Email: waarnemingenarchief@strandloper.nl

Coördinatie bezoek Jan Verwey Natuurcentrum

Het Jan Verwey Natuurcentrum biedt ruimte om scholen te ontvangen, lezingen te houden en educatieve activiteiten te organiseren. Werkgroepen of verwante organisaties kunnen er vergaderingen houden en activiteiten organiseren. Ook is er een maandelijks inloopochtend.
E-mail: janverweycentrum@strandloper.nl

Beheercommissie Jan Verwey Natuurcentrum

Voor het onderhoud van Jan Verwey Natuurcentrum wordt regelmatig beroep gedaan op klussers.
Contactpersoon: Jaco de Willigen tel:0628674299
Email:de.willigen@planet.nl

Jan Verwey bibliotheek

De vereniging heeft een verzameling boeken op het gebied van vogels en natuur. Aan de basis van de verzameling staan de boeken die Jan Verwey aan de vereniging heeft nagelaten. Regelmatig worden er nieuwe boeken en naslagwerken aangekocht. Informatie over uitlenen:
Contactpersoon: Marian van Zijderveld Telefoon: 071-3612726

Lezingen

Van september t/m november en van januari t/m maart wordt er elke laatste vrijdagavond van de maand in het Jan Verwey Natuurcentrum een lezing gehouden over uiteenlopende natuuronderwerpen.
Contactpersoon: Annelies Marijnis
E-mail: annelies.marijnis@outlook.com

Natuurbeschermingszaken

De vereniging volgt de ontwikkelingen die invloed kunnen hebben op de natuur en het landschap in Noordwijk en omgeving. Zo nodig wordt door middel van bijvoorbeeld inspraakreacties actie ondernomen.
Contactpersoon: Robert Sluijs Telefoon: : 06-47114354
E-mail: penningmeester@strandloper.nl

Redactie De Strandloper en Website

Het verenigingsblad De Strandloper verschijnt vijfmaal per jaar. De website geeft een actueel overzicht van wat er gebeurt in de vereniging.
Contactpersoon: Kees Erkelens
Telefoon: 0615105393 E-mail: redactie@strandloper.nl

Facebookpagina

Contactpersoon: Cassandra Wullur
E-mail: cwullur@hetnet.nl

Instagram

Contactpersonen: Inge de Vroomen/Annemarie Struive
E-Mail: inge.devroomen@gmail.com

Ledenadministratie

Robert Sluijs
Telefoon: 06-47114354 E-mail: penningmeester@strandloper.nl

Want met vogels is alles leuker!

www.DeVogelaar.com

verrekijkers • (vogel)boeken • voedersilo's en voer spelletjes • cadeau-artikelen • insectenhôtels nestkasten • waterschalen • tegelwippen
natuurlijk tuinieren • biodiversiteit • KIDS

Gebruik de kortingscode
'STRANDLOPER'
voor **GRATIS** bezorging
in Noordwijk & Katwijk

Webshop voor natuurliefhebbers

arnold@devogelaar.com • 06 135 98 079

de
vogelaar
.com

Joop Faase

b.v.

**TELEVISIE- EN RADIO SPECIAALZAAK
KOELKASTEN EN WASAUTOMATEN**

Joop Faase BV
Prins Bernhardstraat 90
2202 LR NOORDWIJK

Tel: 071 - 361 35 58

Email joopfaase@ziggo.nl

bedden
SPECIALIST.NL

beddenspecialist
VERKADE

V. Limburg-Stirumstraat 38 2201 JP Noordwijk 071 3612661
www.beddenspecialist.nl/verkade

LinLux

BESCHERM DE DUINEN

WWW.DUINBEHOUD.NL

Steun natuur en landschap:

Zuid-Hollands Landschap

→ WWW.ZUIDHOLLANDSLANDSCHAP.NL

Wijnands Milieu Consultancy

ECOLOGIE BODEM STIKSTOF

WMC
ZUIDSTRAAT 1
2225 GS KATWIJK

WWW.WMC-GROEP.NL

WOEEL

DE WAARDE VAN DE WADDEN

Ervaar de rust, ruimte en dynamiek van Werelderfgoed Waddenzee. Wandel over de bodem van de zee, luister naar de verhalen van onze gidsen en ontdek hoe dit unieke landschap verbonden is met het leven van mens en natuur.

Een excursie die laat zien hoe bijzonder het Wad is en waarom bescherming zo belangrijk is.

Ga jij ook mee?
waddenvereniging.nl/excursies

